

Prikaz teme Nezavisne Države Hrvatske u udžbenicima povijesti od 1977. do 2009. godine

Majetić, Martina

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:394139>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Martina Majetić

**Prikaz teme Nezavisne Države Hrvatske u
udžbenicima povijesti od 1977. do 2009. godine**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2020.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest

Martina Majetić

Matični broj: 0009068299

Prikaz teme Nezavisne Države Hrvatske u
udžbenicima povijesti od 1977. do 2009. godine

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Povijest i Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Maja Ćutić Gorup

Rijeka, rujan 2020.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam diplomski rad naslova *Prikaz teme Nezavisne Države Hrvatske u udžbenicima povijesti od 1977. do 2009. godine* izradio/la samostalno pod mentorstvom doc. dr. sc. Maje Ćutić Gorup.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju diplomskoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u diplomskom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezao/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

____Martina Majetić____

Potpis

Posveta

“ Sve što sam sada, ili što se nadam da ću biti, dugujem svome anđelu - majci.” A. Lincoln

Diplomski rad posvećujem svojoj mami. Mama, hvala ti na svakom odricanju koje si učinila kako bi meni omogućila studiranje. Volim te i hvala na svemu!

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Metodologija rada	2
3. Udžbenici povijesti	5
4. Nastava povijesti	7
5. Kvalitativna i kvantitativna analiza udžbenika povijesti	8
5.1. Udžbenici povijesti za osnovnu školu.....	8
5.1.1. <i>Narodi u prostoru i vremenu 4</i> (1977.)	8
5.1.2. <i>Povijest 8: udžbenik za VIII. razred osnovne škole</i> (2000.)	14
5.1.3. <i>Povijest 8: udžbenik za osmi razred osnovne škole</i> (2000.)	23
5.2. Udžbenici povijesti za srednju školu	31
5.2.1. <i>Povijest 2: udžbenik za usmjereno obrazovanje</i> (1990.).....	31
5.2.2. <i>Povijest 4: udžbenik povijesti za četvrti razred gimnazije</i> (2009.)	36
5.3. Kvantitativna analiza (tabelarni i grafički prikaz)	47
6. Povijesni okvir: Nezavisna Država Hrvatska - historiografska interpretacija	55
7. Zaključak	60
8. Popis literature	61
8.1. Popis udžbenika	61
8.2. Popis literature	61
8.3. Popis priloga i tablica.....	62

Sažetak

U ovome radu analizirani su udžbenici povijesti za osnovne i srednje škole objavljeni u razdoblju od 1977. do 2009. godine. Udžbenici su analizirani prema određenim metodološkim smjernicama. Kvantitativno i kvalitativno su analizirana poglavlja u udžbenicima povijesti koja su povezana s temom Nezavisne Države Hrvatske te je uspoređen prikaz te teme u socijalističkim i suvremenim hrvatskim udžbenicima povijesti.

Ključne riječi: udžbenici povijesti, Nezavisna Država Hrvatska, kvantitativna i kvalitativna analiza.

1. Uvod

Nastava povijesti i udžbenici povijesti veoma su važni u osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju učenika. Povijesno gradivo i sadržaj koji se učenicima prezentira u udžbenicima povijesti utječe na njihovo formiranje stavova o društvu koje ih okružuje, kao i o povijesti toga društva.

Cilj ovoga rada bilo je istraživanje i uspoređivanje udžbenika povijesti za osnovne i srednje škole. Analizirano je pet udžbenika povijesti koji su tiskani u razdoblju od 1977. do 2009. godine. Riječ je o većem vremenskom razdoblju te se analizom i uspoređivanjem udžbenika željelo istražiti na koji način o temi Nezavisne Države Hrvatske pišu autori udžbenika povijesti tiskanih u razdoblju socijalizma, a na koji način autori udžbenika povijesti tiskanih u razdoblju suvremene Hrvatske. Istraženo je o kojim sadržajima vezanima uz temu Nezavisne Države Hrvatske pišu autori udžbenika, na koliko stranica i u koliko poglavlja. Također, analiziran je sadržaj i broj fotografija, broj plakata i povijesnih zemljovida koje su autori priložili uz tekst. Analizom slikovnog materijala željelo se istražiti i prikazati na koji su način autori udžbenika prikazivali Antu Pavelića, ali i koliko priloženim slikovnim materijalom upućuju na multiperspektivnost, to jest na sagledavanje teme Nezavisne Države Hrvatske s različitih stajališta.

Rad je sadržajno podijeljen u sedam cjelina. Opisani su kriteriji metodološke analize udžbenika povijesti. Navedeni su analizirani udžbenici povijesti te podaci o njihovim autorima i izdavačkim kućama. Potom slijede poglavlja o udžbenicima i nastavi povijesti. Nakon toga slijedi kvalitativna i kvantitativna analiza udžbenika povijesti za osnovne i srednje škole. Prikazani su i rezultati kvantitativne analize udžbenika (tabelarno). Naposljetku, opisan je i povijesni kontekst osnivanja i postojanja Nezavisne Države Hrvatske. U zaključku rada prikazana je sinteza analize udžbenika.

2. Metodologija rada

U radu je analizirano pet udžbenika povijesti tiskanih u razdoblju od 1977. do 2009. godine. Riječ je o dva udžbenika povijesti za srednju školu i tri udžbenika povijesti za osnovnu školu.

Analizirani su sljedeći udžbenici:

a) Udžbenici povijesti za osnovnu školu

Udžbenik *Narodi u prostoru i vremenu 4* objavljen je 1977. godine u izdavačkoj kući Školska knjiga. Riječ je o udžbeniku povijesti za osmi razred osnovne škole. Udžbenik je napisan suradnjom skupine autora. Riječ je o Dušanu Bilandžiću, Ivanu Jeliću i Radovanu Vukadinoviću.

Udžbenik *Povijest 8: udžbenik za VIII. razred osnovne škole* objavljen je 2000. godine u izdavačkoj kući Školska knjiga. Riječ je o udžbeniku povijesti za osmi razred osnovne škole. Autor udžbenika je Hrvoje Matković.

Udžbenik *Povijest 8: udžbenik za osmi razred osnovne škole* objavljen je 2000. godine u izdavačkoj kući Školska knjiga. Riječ je o udžbeniku povijesti za osmi razred osnovne škole. Udžbenik je napisan suradnjom skupine autora. Riječ je o Maji Brkljačić, Tihomiru Ponošu i Dariju Špeliću.

b) Udžbenici povijesti za srednju školu

Udžbenik *Povijest 2: udžbenik za usmjereno obrazovanje* objavljen je 1990. godine u izdavačkoj kući Školska knjiga. Riječ je o udžbeniku povijesti za drugi razred usmjerenog obrazovanja, a u njemu je opisana povijest 20. stoljeća. Udžbenik je napisan suradnjom skupine autora. Riječ je o Dušanu Bilandžiću, Ivanu Jeliću, Hrvoju Matkoviću, Dragutinu Pavličeviću i Radovanu Vukadinoviću.

Udžbenik *Povijest 4: udžbenik povijesti za četvrti razred gimnazije* objavljen je 2009. godine u izdavačkoj kući Profil. Riječ je o udžbeniku povijesti za četvrti razred gimnazije. Autori udžbenika su Goran Miljan i Ivica Miškulin.

Udžbenici povijesti za osnovne i srednje škole korišteni u ovome radu analizirani su prema sljedećim metodološkim smjernicama:

a) Hrvatska stranka prava u međuratnom razdoblju

Analiziran je način na koji autori udžbenika opisuju političku aktivnost Hrvatske stranke prava u međuratnom razdoblju.

b) Osnivanje ustaškog pokreta

Analiziran je opis povijesnog konteksta nastanka ustaškog pokreta. Također, analizirano je koje osobe i čije utjecaje u nastanku ustaškog pokreta navode autori analiziranih udžbenika.

c) Nastanak Nezavisne Države Hrvatske

Analiziran je opis događaja koji su prethodili proglašenju Nezavisne Države Hrvatske. Također, analizirano je kako autori udžbenika opisuju proglašenje Nezavisne Države Hrvatske te što se događalo u prvim danima nakon proglašenja.

d) Organizacija vlasti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Analiziran je opis ovlasti Ante Pavelića te upravna podjela Nezavisne Države Hrvatske.

e) Gospodarstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Analizirano je spominje li se u udžbenicima povijesti gospodarski život u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

f) Kultura u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Analizirano je spominje li se u udžbenicima povijesti kulturni život u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

g) Njemačko-talijanski utjecaj

Analizirano je na koji način autori pišu o utjecaju Njemačke i Italije na događaje i vlast u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

h) Žrtve ustaškog režima

Analizirano je kako autori opisuju odnos ustaške vlasti prema pripadnicima drugih nacionalnosti i vjeroispovijesti, ali i prema političkim neistomišljenicima.

i) Urota Lorković-Vokić

Analizirano je na koji način i koje informacije autori navode ukoliko spominju Mladena Lorkovića i Antu Vokića.

j) Povijesni zemljovidi

Analizirano je što prikazuju povijesni zemljovidi i koliko zemljovida sadrže udžbenici.

k) Slikovni povijesni izvori

Analizirano je što prikazuju slikovni izvori i koliko slikovnih izvora sadrže udžbenici.

l) Pisani povijesni izvori

Analizirano je o čemu govore pisani povijesni izvori i koliko pisanih povijesnih izvora sadrže udžbenici.

Učinjena je sljedeća kvalitativna: a) kvantitativna analiza spomena Nezavisne Države Hrvatske u udžbenicima povijesti, b) kvantitativna analiza slikovnog materijala i c) kvantitativna analiza fotografija koje prikazuju Antu Pavelić i kvantitativna analiza udžbenika. Udžbenici su sadržajno analizirani po gore navedenim smjernicama. Grafički je prikazan odnos ukupnog broja stranica udžbenika s brojem stranica o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

3. Udžbenici povijesti

Udžbenik je najvažnije nastavno sredstvo, a nastaje temeljem važećeg nastavnog plana i programa. Budući da ih učenici koriste svakodnevno, udžbenici moraju biti didaktički oblikovani kako bi obrazovanje učenika bilo što funkcionalnije i učinkovitije.¹

Stefano Petrungaro u svojoj knjizi *“Pisati povijest iznova: Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine”* ističe kako udžbenici povijesti imaju široku čitateljsku publiku te kako je mnogima udžbenik povijesti jedina povijesna knjiga koju pročitaju.² Prema Petrungaru, udžbenici povijesti posreduju u prenošenju informacija i navodi kako se nalaze na granici između znanstvenih radova i javne povijesti.³ Ističe i kako su udžbenici povijesti namijenjeni učenicima koji se nalaze u osjetljivoj fazi razvoja, to jest u razdoblju razvoja povijesne svijesti i vlastitog (nacionalnog) identiteta.⁴

Također, nastanak udžbenika pod utjecajem je nekoliko čimbenika. Riječ je o zakonskim, društveno – povijesnim i ljudskim (političari, zakonodavci, članovi povjerenstava, autori, nastavnici i učenici) čimbenicima.⁵

Analiza udžbenika povijesti omogućuje analizu načina na koji je neka država samoprikazana kroz vrijeme. Naime, Petrungaro navodi kako udžbenici pored izravnih obavijesti (predmet nastavnog poučavanja) sadrže i mnogo neizravnih obavijesti (riječ je *“elementima utkanim u povijesno pripovijedanje koji proizlaze iz konteksta u kojemu je to pripovijedanje nastalo”*).⁶

Prema Petrungaru, za socijalističke udžbenike je karakteristična selektivnost u odabiru informacija koje se prenose učenicima, ali i *“pojednostavljena shematizacija historijskih interpretacija”*.⁷ Takvi udžbenici u pojedinim interpretacijama imaju karakteristiku dualizma i polariziranosti, odnosno podjele na jednu stranu u odnosu na onu drugu.⁸

¹ Poljak, V. (1980) *Didaktičko oblikovanje udžbenika i priručnika*. Zagreb: Školska knjiga, str. 29.

² Petrungaro, S. (2009) *Pisati povijest iznova: Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine*. Zagreb: Srednja Europa, str. 15.

³ Isto.

⁴ Isto.

⁵ Isto, str. 19.

⁶ Isto, str. 30.

⁷ Petrungaro, S. (2009) *Pisati povijest iznova: Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine*. Zagreb: Srednja Europa, str. 91.

⁸ Isto.

Postsocijalističke udžbenike Stefano Petrungraro podijelio je u dvije grupe. Prvu grupu čine udžbenici izdani od 1991. do 1996. godine, a drugu grupu udžbenici tiskani nakon 1996. godine.⁹ Damir Agičić navodi kako tiskanjem usporednih udžbenika koje je započelo 2000. godine započinje razdoblje treće generacije udžbenika.¹⁰

Karakteristika prve generacije udžbenika (1991.-1996.) jest ta što je u tome razdoblju odobreno malo udžbenika te odobreni udžbenici imaju mnogo zajedničkih karakteristika. Udžbenike toga razdoblja karakterizira težnja za dejugoslavizacijom. Riječ je o “brisanju“ poveznica s jugoslavenskim narodima, ali i o reviziji nastavnih sadržaja.¹¹ To je vidljivo u smanjenju nastavnog sadržaja koji je povezan s poviješću naroda iz razdoblja SFRJ.¹²

Udžbenike druge generacije (1996.-2000.) karakterizira heterogenost. Riječ je o pojavi “alternativnih“ udžbenika koji su bili autorstvo različitih autora.¹³ Damir Agičić navodi kako je 1996. godine došlo do otvaranja izdavačkog tržišta privatnim izdavačkim kućama, čime je Školska knjiga izgubila monopol u izdavanju udžbenika.¹⁴

Treća generacija udžbenika odnosi se na udžbenike koji su izdavani od 2000. godine. Riječ je o pojavi usporednih udžbenika na izdavačkom tržištu. Udžbenike karakterizira primjena načela multiperspektivnosti, to jest težnja za prikazivanjem pojedinog događaja sa različitih stajališta.¹⁵ Riječ je o povećanju udjela ilustrativnog sadržaja, kao i ulomaka izvornih tekstova. Damir Agičić to smatra važnim zato što takav pristup omogućava kritičku analizu povijesnih tekstova.¹⁶

⁹ Petrungraro, S. (2009) *Pisati povijest iznova: Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine*. Zagreb: Srednja Europa, str. 96-97.

¹⁰ Agičić, D. (2015) *Nastava povijesti u Hrvatskoj*. U: Agičić, D., ur. *Hrvatska Klio II: O nastavi i udžbenicima povijesti*. Zagreb: Srednja Europa, str. 103.

¹¹ Isto, str. 97.

¹² Isto, str. 98.

¹³ Isto, str. 97.

¹⁴ Isto, str. 103.

¹⁵ Isto, str. 102.

¹⁶ Isto, str. 108.

4. Nastava povijesti

Nastava povijesti u Republici Hrvatskoj podijeljena je u dva obrazovna ciklusa. Prvi obrazovni ciklus odnosi se na više razrede osnovne škole. Drugi obrazovni ciklus odnosi se na srednju školu (gimnazije i strukovne škole, koje su podijeljene na trogodišnje i četverogodišnje). Iako je nastava povijesti podijeljena u obrazovne cikluse i učenici imaju različit broj nastavnih sati iz povijesti, ono što je zajedničko autorima udžbenika za osnovne i srednje škole jest periodizacija vremena. Periodizacija se odnosi na razdoblje od prapovijesti pa sve do suvremene povijesti, a utvrđena je Nastavnim planom i programom.¹⁷ Kurikulum za predmet Povijest u osnovnim školama i gimnazijama donesen je u ožujku 2019. godine.¹⁸

Poučavanje o prošlosti i događajima koji su obilježili nacionalnu i svjetsku povijest veoma je važno. Damir Agičić ističe kako nastava povijesti utječe na formiranje identiteta (nacionalnog, ali i europskog/svjetskog). Agičić navodi kako nastava povijesti utječe i na pripremu pojedinca za funkcioniranje u (demokratskom) društvu.¹⁹

Slomom komunizma početkom devedesetih godina 20. stoljeća započinju reforme obrazovnog sustava u bivšim socijalističkim zemljama. Reforme su bile usmjerene na revizije nastavnih programa i načina poučavanja povijesti. Razne institucije, kao što su Vijeće Europe i Institut Georg Eckeret te nevladine organizacije naglašavale su važnost razvijanja kritičkog mišljenja u nastavi povijesti kako bi se izbjegla indoktrinacija učenika.²⁰

¹⁷ Agičić, D. (2015) *Nastava povijesti u Hrvatskoj*. U: Agičić, D., ur. *Hrvatska Klio II: O nastavi i udžbenicima povijesti*. Zagreb: Srednja Europa, str. 1.

¹⁸ *Kurikulum nastavnog predmeta Povijest za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj*. Preuzeto sa https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_03_27_557.html, 21. rujna 2020. godine.

¹⁹ Isto.

²⁰ Koren, S. i Najbar-Agičić, M. (2007). Europska iskustva i nastava povijesti u obveznom obrazovanju. *Povijest u nastavi*, V (10 (2)), 117-174, str. 118.

5. Kvalitativna i kvantitativna analiza udžbenika povijesti

5.1. Udžbenici povijesti za osnovnu školu

5.1.1. *Narodi u prostoru i vremenu 4* (1977.)

Udžbenik ima sto osamdeset osam stranica, a nastavni sadržaj vezan uz temu Nezavisne Države Hrvatske nalazi se na sveukupno dvije i pol stranice i to u nastavnim cjelinama “*Jugoslavenski narodi između dva svjetska rata*“ i “*Drugi svjetski rat*“.

a) Hrvatska stranka prava u međuratnom razdoblju

Autori ne spominju djelovanje Hrvatske stranke prava u razdoblju nakon 1918. godine.

b) Osnivanje ustaškog pokreta

Iako autori ne spominju djelovanje Hrvatske stranke prava u međuratnom razdoblju, u poglavlju “*Buržoaske stranke i diktatura*“ autori opisuju nastanak ustaškog pokreta i njegove glavne ciljeve.²¹

Autori opisuju razdoblje kraljeve diktature koja je uspostavljena 1929. godine. U razdoblju kraljeve diktature bio je zabranjen rad političkih stranaka te je kraljev režim vršio pritisak na političke stranke koje su ugrožavale kraljevu diktaturu.²² Nezadovoljstvo političkih stranaka kraljevom diktaturom bilo je sve veće te su se javljale različite ideje o njenom ukidanju:

“*U redovima buržoaskih stranaka sve se više osjećalo traženje izlaza za ukidanje diktature. U Srbiji su buržoaske stranke, koje nisu podržavale diktaturu i politiku velikosrpske buržoazije, smatrale potrebnim da se što prije donese novi ustav i uvede parlamentarni život. U Hrvatskoj je SDK zahtijevala preuređenje zemlje u smislu federativnog uređenja.*“²³

Među nezadovoljnim stanovništvom bio je i dio hrvatskog građanstva i pripadnika hrvatske buržoazije koji su željeli stvaranje samostalne hrvatske države. Autori navode kako je to bila malobrojna skupina predvođena Antom Pavelićem:

²¹ Poglavlje “*Buržoaske stranke i diktatura*“ dio je nastavne jedinice “*Neograničena vlast kralja Aleksandra*“, a nalazi se na trideset i petoj stranici udžbenika.

²² Bilandžić, D., Jelić, I. i Vukadinović. R. (1977) *Narodi u prostoru i vremenu 4: udžbenik povijesti za VIII razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga, str. 35.

²³ Isto.

“U jednom dijelu hrvatske buržoazije i građanstva pojavila se malobrojna skupina pristaša za razbijanjem Jugoslavije, otcjepljenjem Hrvatske od nje i stvaranjem tzv. Velike Hrvatske. Ta grupa, na čelu s Antom Pavelićem, poznata pod imenom ustaša, dobila je glavno utočište u Mađarskoj i Italiji.”²⁴

Iz teksta se iščitava kako su ustaše u trenutku svoga nastanka djelovale u emigraciji. Autori opisuju propagandno djelovanje ustaša koje je bilo usmjereno na širenje ideje o stvaranju hrvatske države:

“Ustaše su vodili propagandu o potrebi stvaranja posebne hrvatske države, koja bi pored Hrvatske obuhvaćala Bosnu i Hercegovinu i neke druge krajeve.”²⁵

Osim što su u Italiji imali utočište tijekom razdoblja kraljeve diktature, talijanska vlast im je pružila pomoć u organiziranju atentata 1934. godine:

“Stavljajući se potpuno u službu fašističkim silama, ustaše su za svoju izdajničku ulogu očekivali kao nagradu da dođu na vlast. Oni su uz pomoć Italije organizirali 1934. u Marseilleu (Marsej) u Francuskoj i uspješan atentat na kralja Aleksandra.”²⁶

c) Nastanak Nezavisne Države Hrvatske

Autori osnivanje Nezavisne Države Hrvatske opisuju unutar nastavne jedinice *“Napad na Jugoslaviju. Okupacija i podjela zemlje”*. Nakon kapitulacije Kraljevine Jugoslavije uslijedila je podjela teritorija od strane Njemačke i Italije uz pomoć njihovih saveznika:

“Nakon munjevitog sloma Kraljevine Jugoslavije slijedila je dioba njena teritorija. U tome su glavnu ulogu imali Njemačka i Italija, a saveznici su im bile Mađarska i Bugarska gdje su se na vlasti nalazili fašistički režimi.”²⁷

Autori ne navode datum proglašenja Nezavisne Države Hrvatske. Opisuju pod čijom je zaštitom proglašena i tko joj je bio na čelu:

²⁴ Isto.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

²⁷ Bilandžić, D., Jelić, I. i Vukadinović. R. (1977) *Narodi u prostoru i vremenu 4: udžbenik povijesti za VIII razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga, str. 55.

*“Od dijelova Hrvatske koji nisu pripojeni Italiji i Mađarskoj te od Bosne i Hercegovine i Srijema stvorena je tzv. Nezavisna Država Hrvatska, u kojoj su Hitler i Mussolini doveli na vlast **ustaše s Antom Pavelićem** na čelu, što su došli iz emigracije u Italiji.”²⁸*

U sintezi nastavne jedinice autori u obliku natuknica navode koji je točno teritorij obuhvaćala Nezavisna Država Hrvatska, tko joj je bio na čelu te što je obilježilo njeno postojanje:

“-NDH stvorena od preostalih dijelova Hrvatske, BiH i Srijema, pod okriljem Njemačke i Italije

-dovedeni na vlast ustaše s Pavelićem na čelu

-lažna propaganda o nacionalnom oslobođenju hrvatskog naroda

*-ogorčenje i otpor u hrvatskom narodu“.*²⁹

d) Organizacija vlasti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Autori ne opisuju organizaciju vlasti.

e) Gospodarstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Autori ne spominju gospodarske prilike u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

f) Kultura u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Autori ne spominju kulturno djelovanje u razdoblju Nezavisne Države Hrvatske.

g) Njemačko-talijanski utjecaj

Autori navode kako je Nezavisna Država Hrvatska nastala njemačkom i talijanskom inicijativom te kako su ustaše bile u službi tuđinske vlasti:

“Ustaše i Pavelić razvili su veliku političku propagandu tumačeći osnivanje NDH kao konačno nacionalno oslobođenje hrvatskog naroda. Ubrzo je bilo jasno da su oni samo sluge Hitlera i Mussolinija.”³⁰

²⁸ Isto.

²⁹ Bilandžić, D., Jelić, I. i Vukadinović. R. (1977) *Narodi u prostoru i vremenu 4: udžbenik povijesti za VIII razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga, str. 56.

³⁰ Isto, str. 55.

Potom slijedi opis okupatorske politike u osvojenim područjima. u osvojenim područjima težili odnarođivanju stanovništva, a u svojoj su politici imali potporu okupatorskih režima:

“U prisvojenim područjima njemački, talijanski, bugarski i mađarski okupatori vodili su politiku odnarođivanja domaćeg stanovništva . . . U tome su okupatorima osobito pomagali domaći izdajnici, jer su potpuno ovisili o njima. U NDH su to bili ustaše na čelu s Pavelićem, koji su provodili teror nad srpskim stanovništvom.”³¹

h) Žrtve ustaškog režima

U poglavlju *“Krvava vladavina ustaša”* autori opisuju rasnu politiku Nezavisne Države Hrvatske i odnos prema političkim neistomišljenicima. Razbolje ustaške vlasti opisano je na sljedeći način:

“Ustaše na čelu s Pavelićem zaveli su krvavu strahovladu u NDH. Odmah je započelo provođenje žestokog terora. Zaredali su se masovni pokolji i hapšenja Srba, Židova i Roma . . . ”³²

Osim progona stanovništva, autori navode kako je stanovništvo zatvarano u koncentracijske logore:

“Veliki broj srpskog stanovništva odvođen je u koncentracione logore, koji su postali pravi logori smrti, jer su u njima ubijene tisuće ljudi. Najveći logori bili su u Jasenovcu, Staroj Gradišci, Gospiću.”³³

Autori opisuju odnos ustaša prema drugim narodima i kojim narodima bi bilo dopušteno živjeti u novonastaloj državi:

“U toj bi se državi uspostavio fašistički poredak i u njoj bi mogao živjeti samo tzv. čisti hrvatski narod, tj. onakav narod kakav bi bio po volji ustašama. Ustaše su time težili prije svega sijati mržnju protiv srpskog naroda.”³⁴

³¹ Bilandžić, D., Jelić, I. i Vukadinović. R. (1977) *Narodi u prostoru i vremenu 4: udžbenik povijesti za VIII razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga, str. 56.

³² Isto, str. 82.

³³ Isto.

³⁴ Isto.

Autori navode kako su bila prisutna iseljavanja stanovništva na nacionalnoj osnovi, ali i progoni stanovništva koje se protivilo politici ustaškog režima:

“Mnogo je srpskog stanovništva iz Hrvatske iseljeno ili je prebjeglo u Srbiju. Sve veći teror vršen je također na hrvatskom i muslimanskom stanovništvu. Stradali su brojni građani koji se nisu mogli pomiriti s krvavim ustaškim režimom. Progonjeni su i ubijani komunisti i brojni antifašisti koje je režim uhapsio.”³⁵

U ponavljanju gradiva na kraju nastavne jedinice navedeno je kako je vladavina ustaša obilježena terorom i progonima:

*“-teror ustaša nad čitavim stanovništvom, prije svega Srbima, Židovima i Romima -progoni komunista, antifašista i drugih naprednih građana, koncentracioni logori”.*³⁶

i) Urota Lorković - Vokić

Autori ne spominju djelovanje Mladena Lorkovića i Ante Vokića.

j) Povijesni zemljovid

Povijesni zemljovid se nalazi u sklopu nastavne jedinice “Napad na Jugoslaviju. Okupacija i podjela zemlje“ te prikazuje teritorij Kraljevine Jugoslavije i razdiobu teritorija nakon Travanjskog rata 1941. godine. Autori s nekoliko pitanja učenike upućuju na analizu zemljovida:

“Proučite ponovo kartu 8 i odgovorite: Od kojih su sve okupacionih sila bile okupirane ili anektirane hrvatske zemlje? Koje su se sve okupacione vojske i na kojim područjima NDH nalazile? Može li se, prema tome, govoriti o nezavisnosti NDH?”³⁷

k) Slikovni povijesni izvori

Prvi slikovni povijesni izvor je fotografija koja prikazuje rukovanje Adolfa Hitlera i Ante Pavelića. Autori su fotografiju opisali na sljedeći način:

“Na slici 6 vidite Pavelića kako se ponizno rukuje s Hitlerom.”³⁸

³⁵ Isto.

³⁶ Isto, str. 85.

³⁷ Isto, str. 54.

³⁸ Isto, str. 56

Drugi slikovni povijesni izvor je fotografija koja prikazuje skupinu vojnika i pogubljenje grupe ljudi, a autori su je opisali sljedećim riječima:

“Slika 1 prikazuje jedan pokolj koji su nad nedužnim ljudima izvršili ustaše i njemački okupatori.”³⁹

Treći slikovni povijesni izvor je fotografija koja prikazuje skupinu vojnika i smaknuće jedne osobe. Autori nisu priložili opis fotografije.⁴⁰

1) Pisani povijesni izvori

Prvi pisani povijesni izvor je tekst ustaškog oglasa iz srpnja 1941. godine. Riječ je o oglasu koji donosi podatke o strijeljanju grupe komunista i antifašista te popis njihovih imena. Oglas sadrži podatke o vremenu, mjestu i načinu smrti. Iz teksta oglasa iščitava se kako je strijeljanje bilo posljedica pronalaska mrtvog činovnika ustaškog režima:

“Na slici 2 vidite ustaški oglas o strijeljanju grupe komunista i antifašista, među kojima su stradali napredni intelektualci Božidar Adžija, Ognjen Prica i Otokar Keršovani.”⁴¹

Drugi pisani povijesni izvor je tekst oglasa o provedenom strijeljanju skupine komunista. Riječ je o oglasu koji je 1942. godine objavilo Ministarstvo unutrašnjih poslova Nezavisne Države Hrvatske, a sadrži sljedeći tekst:

“Usljed učestalih komunističkih agitacija u Karlovcu i okolici pvedenom redarstvenom istragom ustanovljeni su počinitelji. Pokretni prijeki sud nakon provedene rasprave ustanovivši krivnju optuženih osudio je danas na kaznu smrti strijeljanjem. Smrtna kazna izvršena je u zakonski odredjenom roku nakon proglašenja.”⁴²

³⁹ Isto, str. 82.

⁴⁰ Fotografija se nalazi na stranici 85 navedenog udžbenika.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto, str. 85.

5.1.2. Povijest 8: udžbenik za VIII. razred osnovne škole (2000.)

Udžbenik ima sto četrdeset sedam stranica. Tema Nezavisne Države Hrvatske prisutna je u dvije nastavne cjeline. Riječ je o nastavnoj cjelini “*Hrvatska i svijet između dvaju svjetskih ratova (1918-1939)*“ i “*Razdoblje Drugoga svjetskog rata (1939-1945)*“.

a) Hrvatska stranka prava u međuratnom razdoblju

Autor opisuje djelovanje i reakcije Hrvatske stranke prava na proglašenje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine. Autor navodi kako su članovi stranke bili nezadovoljni načinom na koji je provedeno ujedinjenje:

*“Nakon proglašenja ujedinjenja i nastanka Kraljevstva SHS u Hrvatskoj se prva oglasila Stranka prava. Njezino je vodstvo već sljedećeg dana objavilo **proglas** hrvatskom narodu u kojem je iskazalo nezadovoljstvo tim činom. U proglasu se objašnjava da se Stranka prava ne protivi ujedinjenju Slovenaca, Hrvata i Srba u slobodnu, saveznu državu, ali da se odluka o tome „ima prepustiti slobodnoj volji cjelokupnog naroda. Stranka prava upozorava da je „hrvatski narod kroz stoljeća sakupio gorka iskustva pod raznim kraljevima“ te pita: „Hoće li hrvatski narod uopće kralja?“⁴³*

Autor potom objašnjava cilj Stranke prava vezan uz ujedinjenje u kakvoj bi državnoj zajednici prema politici te stranke trebala postojati Hrvatska:

*“Inače, Stranka prava ostaje pri svojoj odluci za **ujedinjenje svih hrvatskih zemalja u republikansku državu** koja će biti u savezu slobodnih, nezavisnih, suverenih država Slovenaca, Hrvata i Srba. Dakle, Hrvatska bi morala biti slobodna i nezavisna država koja se s ostalim jugoslavenskim državama povezuje u savez, zadržavajući pri tome svoju državnost.“⁴⁴*

U poglavlju “*Ostale političke stranke*“ slijedi opis djelovanja Stranke prava (buduće Hrvatske stranke prava) nakon 1918. godine koje je obilježeno promjenom imena i vodstva stranke:

*“U Hrvatskom saboru do 1918. godine djelovala je Čista stranka prava. Prema nekadašnjem vođi **Josipu Franku** njezine su pristaše nazivali frankovcima. Za razliku od drugih stranačkih grupacija, ta se stranka protivila povezivanju Hrvatske sa Srbijom. Nakon proglašenja ujedinjenja*

⁴³ Matković, H. (2000) *Povijest 8: udžbenik za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga, str. 23.

⁴⁴ Isto.

izrazila je svoje neslaganje s tim činom. U ožujku 1919. nastavila je djelovati pod novim nazivom **Hrvatska stranka prava (HSP)** te najavila da će se boriti za slobodnu, samostalnu hrvatsku državu . . . Na čelu HSP-a bio je najprije **Vladimir Prebeg**, a zatim **Ante Pavelić**, odvjetnik, poslije osnivač Ustaškog pokreta i poglavnik Nezavisne Države Hrvatske.“⁴⁵

Autor opisuje utjecaj Hrvatske stranke prava na politički život i njeno povezivanje s političkim strankama koje su se također protivile beogradskom centralizmu:

“Hrvatska stranka prava nije znatnije utjecala na politički život Hrvatske. Povremeno je surađivala s Hrvatskom republikanskom seljačkom strankom i Hrvatskom zajednicom, pa su te tri stranke osnovale politički savez nazvan **Hrvatski blok**. Iako su se one svojim programima razlikovale, zajednički su povele borbu protiv beogradskog centralizma i velikosrpske prevlasti. Međutim taj politički savez nije dugo trajao. Raspadom Hrvatskog bloka HSP je dalje samostalno djelovao zastupajući program hrvatske nezavisnosti.“⁴⁶

U poglavlju “Hrvatska politika prema diktaturi“ autor udžbenika opisuje političku aktivnost Hrvatske seljačke stranke u razdoblju nakon uspostave kraljeve diktature:

“Nakon smrti Stjepana Radića, predsjednik HSS-a postao je **Vladko Maček**. Uspostavom kraljeve diktature i zabranom političkih stranaka prestao je s djelovanjem i HSS. Mnogi su njegovi članovi i pristase, zbog iskazivanja pripadnosti hrvatskom narodu, bili proganjani. Sam je Maček smatrao da protiv režima diktature ne treba ništa poduzimati jer će se on zbog unutarnjih slabosti sam srušiti. Zato je provodio „politiku čekanja“. Smatrao je da ne treba poduzimati nikakve političke akcije, već samo pričekati vrijeme kad će režim propasti, a onda će na red doći i rješavanje hrvatskog pitanja.“⁴⁷

Autor potom opisuje političku aktivnost Hrvatske stranke prava i nastanak ustaškog pokreta.

b) Osnivanje ustaškog pokreta

U poglavlju “Hrvatska politika prema diktaturi“ autor opisuje povijesni kontekst nastanka ustaškog pokreta te što je utjecalo na Pavelićev odlazak u emigraciju 1929. godine:

⁴⁵ Isto, str. 29.

⁴⁶ Isto, str. 29.

⁴⁷ Isto, str. 44.

*“Suprotno Mačeku i HSS-u drugačiji je stav prema diktaturi zauzela grupa pripadnika HSP-a. Njihov predvodnik **Ante Pavelić** smatrao je da Hrvatsku treba odvojiti od Srbije i uspostaviti je kao samostalnu i neovisnu državu. Budući da je i prije uspostave diktature zastupao takva gledišta, Paveliću je prijetila opasnost od uhićenja. Zato je već sredinom siječnja 1929. napustio Hrvatsku kako bi iz emigracije poveo akciju za rušenje jugoslavenske države.”⁴⁸*

Autor navodi koje su europske zemlje poslužile kao utočište Anti Paveliću te kakve je kontakte uspostavio tijekom boravka u emigraciji:

“Pavelić je najprije boravio u Austriji. Posjetio je Bugarsku, gdje je uspostavio veze s vođom makedonskih revolucionara Vančom Mihailovim. Nakon nekog vremena našao je utočište u Italiji koja je bila spremna pomoći akciju rušenja jugoslavenske države.”⁴⁹

Naposljetku, autor opisuje Pavelićev boravak u Italiji i navodi cilj ustaškog pokreta:

*“Ondje je okupio hrvatske emigrante i 1930. osnovao organizaciju pod nazivom **Ustaša – hrvatski revolucionarni pokret** kojemu je glavni cilj bio stvaranje neovisne hrvatske države.”⁵⁰*

Također, autor opisuje i ustroj ustaškog pokreta:

*“Petstotinjak ustaša bilo je u Italiji organizirano u vojne postrojbe. Na čelu im je bio Pavelić kao **poglavnik** Ustaškog pokreta.”⁵¹*

c) Nastanak Nezavisne Države Hrvatske

Opisujući situaciju u trenucima Travanjskog rata 1941. godine autor navodi kako je proglašenju Nezavisne Države Hrvatske prethodila suglasnost Italije i Njemačke o uspostavi nove države:

“Poznavajući položaj Hrvata u jugoslavenskoj državi i njihovu težnju za samostalnošću, Hitler i Mussolini bili su suglasni da se nakon sloma Jugoslavije uspostavi hrvatska država.”⁵²

Iako su bili suglasni oko proglašenja nove države, autor ističe kako su se Hitler i Mussolini razilazili po pitanju toga kome dodijeliti vlast u novoj državi:

⁴⁸ Isto, str. 45.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Isto, str. 45.

⁵¹ Isto.

⁵² Isto, str. 75.

“No, nisu se slagali glede pitanja komu povjeriti vlast? Talijani su na čelo hrvatske države htjeli dovesti **Antu Pavelića** (koji je već 12 godina u Italiji vodio ustašku emigraciju), a Nijemci **Vladka Mačeka**, predsjednika glavne hrvatske političke stranke. Kad je Maček tu ponudu odbio, Hitler je prihvatio talijanski prijedlog.”⁵³

Autor potom opisuje okolnosti proglašenja nove države te tko ju je i na koji način proglasio:

“Tako je **10. travnja 1941.**, dok su njemačke trupe ulazile u Zagreb, **Slavko Kvaternik**, kao predvodnik ustaške domovinske grupe, preko radiopostaje Zagreb pročitao **proglas o uspostavi Nezavisne Države Hrvatske (NDH)**.”⁵⁴

Potom slijedi opis Pavelićeva povratka u Zagreb:

“Nekoliko dana poslije iz Italije je stigao Pavelić s oko 250 ustaša povratnika. Odmah je imenovao **prvu hrvatsku državnu vladu**. Ta je vlada Njemačkoj i Italiji uputila molbu za priznanje NDH.”⁵⁵

Autor potom opisuje talijanske zahtjeve za rješavanjem graničnih pitanja:

“Priznajući hrvatsku državu, Njemačka nije isticala nikakve zahtjeve. Talijanska vlada je pak u svom dokumentu izjavila priznanje NDH, ali je navela da će se pitanje granica dviju država naknadno riješiti. Naime, Mussolini je želio Italiji pripojiti Dalmaciju, a to je mogao postići razgraničenjem NDH s Italijom. O tome su se vodili pregovori, pa su najzad 18. svibnja 1941. potpisani tzv. **Rimski ugovori** prema kojima je NDH Italiji morala ustupiti dio Dalmacije s otocima (vidjeti kartu).”⁵⁶

d) Organizacija vlasti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Autor opisuje tko je upravljao državom te tko je donosio odluke, zakone i imenovanja dužnosnika:

“Na čelu joj je bio **poglavnik Ante Pavelić** koji je svu vlast imao u svojim rukama. Imenovao je sve državne dužnosnike, a i dužnosnike Ustaškog pokreta (jedine političke organizacije), te vladu u kojoj su svi ministri bili njemu odgovorni. Poglavnik je donosio i zakone jer NDH nije imala

⁵³ Isto.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Isto.

*izabranog parlamenta. Članove Hrvatskog državnog sabora imenovao je Poglavnik, a Sabor i nije imao zakonodavnu vlast. Sastao se samo tri puta tijekom 1942.*⁵⁷

Autor navodi kako je poglavnik imao i vojne ovlasti te kako je on zapravo imao i najveću odgovornost za zbivanja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj:

*“Bio je i vrhovni zapovjednik vojske – domobranstva, a i Ustaške vojnice kao usporedne vojne formacije . . . Prema tome, Poglavnik nije imao samo apsolutnu vlast u NDH, nego i najveću odgovornost za sve što se u hrvatskoj državi događalo.*⁵⁸

Potom se opisuje upravna podjela države na župe koje su nazivane povijesnim nazivima:

*“Osnovna upravna područja u NDH bile su **velike župe**. Bilo ih je 22, a nazvane su starim povijesnim nazivima.*⁵⁹

Što se tiče političkog života u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj jedina politička organizacija bio je Ustaški pokret, a ostalim političkim strankama bilo je zabranjeno djelovanje. O načinu na koji se ustaška vlast odnosila prema pripadnicima političkih stranaka autor piše sljedeće:

*“Ustaške su vlasti progonile političke protivnike, a među njima i pristaše HSS-a koji je nisu prihvaćali i odbijali su suradnju s njima.*⁶⁰

e) Gospodarstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Pišući o gospodarstvu Nezavisne Države Hrvatske autor navodi kako je isto bilo organizirano po uzoru na njemačko gospodarstvo te kako je bilo prilagođeno njemačkim i talijanskim gospodarskim interesima:

*“**Gospodarstvo** NDH bilo je organizirano prema modelu gospodarstva u Hitlerovoj Njemačkoj . . . Za gospodarstvo NDH bilo je najvažnije to što se ono moralo prilagoditi gospodarskim interesima Njemačke i Italije, s kojima je NDH sklopila gospodarske sporazume prema kojima je morala dopustiti neograničeno iskorištavanje svojih industrijskih sirovina i njihov preveliki izvoz u Njemačkoj.*⁶¹

⁵⁷ Isto, str. 76.

⁵⁸ Matković, H. (2000) *Povijest 8: udžbenik za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga, str. 76.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Isto.

Autor kao još jednu važnu karakteristiku gospodarstva Nezavisne Države Hrvatske ističe umiješanost države u gospodarski život:

“Glavno mu je obilježje bilo duboka upletenost države u gospodarski život. Bile su osnovane mnoge stručne zajednice (npr. za promet stokom, za peradarstvo, za promet kožom i dr.), a sve su bile pod nadzorom Ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu.”⁶²

Autor navodi kako je u razdoblju Nezavisne Države Hrvatske uvedena vlastita valuta:

*“U NDH bila je uspostavljena hrvatska novčanica – **kuna**.”⁶³*

f) Kultura u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Pišući o kulturi, autor opisuje promjene koje su se dogodile u odnosu na razdoblje jugoslavenske vlasti:

“Kulturni život Hrvatske doživio je velike promjene. Kultura se oslobodila pritisaka kojima je bila izložena za postojanja jugoslavenske države. Velika pozornost pridavala se kulturnim institucijama i izdavačkoj djelatnosti. Nastavljen je rad na izdavanju Hrvatske enciklopedije, pokrenute za vrijeme Banovine Hrvatske . . . Glavni dnevni list u NDH bio je „Hrvatski narod“, koji je izlazio u Zagrebu.”⁶⁴

Potom opisuje usmjeravanje kulturne djelatnosti i kontrolu iste od strane ustaške vlasti:

“Međutim, cjelokupnu je kulturnu djelatnost usmjeravala ustaška vlast, i to ne samo u smjeru promicanja hrvatske nacionalne svijesti nego i u duhu ustaških načela. U kulturnim ustanovama i novinskim uredništvima čelni ljudi bili su pripadnici Ustaškog pokreta.”⁶⁵

Naposljetku, autor opisuje i odnos ustaške vlasti prema neistomišljenicima iz kulturnih krugova:

“Ustaška vlast nije trpjela intelektualce koji su bili protiv nje. Neki od njih bili su progonjeni, pa čak i strijeljani (poput Božidara Adžije, Otokara Keršovanija i Augusta Cesarca).⁶⁶

g) Njemačko-talijanski utjecaj

⁶² Isto.

⁶³ Isto, str. 77.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Isto.

Opisujući postojanje Nezavisne Države Hrvatske, autor navodi kako je talijanska vlast težila jačanju i učvršćivanju svoje vlasti:

“Mussolini je nastojao NDH što više podčiniti Italiji, pa je posebnim dogovorom utvrđeno da će Hrvatska postati kraljevina i da će joj kralj biti član talijanske kraljevske dinastije vojvoda od Spoleta. (Naznačeni kralj nikada nije došao u Hrvatsku.) . . . Talijani su u području u kojemu se nalazila njihova vojska sustavno učvršćivali i svoju civilnu vlast. U jednom od triju Rimskih ugovora NDH se morala suglasiti da neće preuzimati nikakve međunarodne obveze koje nisu u skladu s politikom talijanske vlade.”⁶⁷

Autor opisuje i aktivnost njemačkog poslanika i vojnog izaslanika u Zagrebu za vrijeme postojanja Nezavisne Države Hrvatske:

“Njemački poslanik u Zagrebu budno je nadzirao rad Poglavnika i hrvatske vlade i usklađivao ga s njemačkim interesima. Nakon uspostave NDH, Hitler je imenovao i posebnog vojnog izaslanika koji je trebao pomoći pri ustrojavanju hrvatskih oružanih snaga. On je odobravao i kontrolirao formiranje domobranskih jedinica prema točno određenom broju vojnika i naoružanja.”⁶⁸

Autor navodi kako su na teritoriju Nezavisne Države Hrvatske bile prisutne njemačka i talijanska vojska. O njihovom prisustvu i podjeli teritorija piše sljedeće:

“Njemačke postrojbe bile su smještene u sjevernom dijelu NDH, a talijanske u južnome. Dijelila ih je tzv. demarkacijska crta.”⁶⁹

Naposljetku, autor pišući o postojanju Nezavisne Države Hrvatske i njenoj povezanosti s Italijom i Njemačkom piše sljedeće:

“Od trenutka kada je nastala NDH je svoj opstanak vezala uz sile osovine. Sredinom 1941. potpisala je pristup Trojnom paktu, a potkraj te godine objavila je rat SAD-u i Velikoj Britaniji.”⁷⁰

Autor opisuje i zbivanja nakon talijanske kapitulacije 1943. godine te povezanost postojanja Nezavisne Države Hrvatske s Njemačkom:

⁶⁷ Isto, str. 76-77.

⁶⁸ Isto, str. 77.

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ Isto, str. 76.

“Kada je 1943. Italija kapitulirala, njezine su vojne postrojbe napustile NDH. Tada su njemačke snage zaposjele cijelo područje hrvatske države sve do jadranske obale. Krajevi koji su 1941. bili uključeni u sastav Kraljevine Italije, vraćeni su NDH . . . Međutim, od tada je NDH čvrsto povezana s Hitlerovom Njemačkom. Njezinim vojnim porazom 1945. i sama je NDH doživjela slom.”⁷¹

h) Žrtve ustaškog režima

U poglavlju *“Ustaški teror”* autor opisuje odnos ustaške vlasti prema stanovništvu druge nacionalnosti ili vjeroispovijesti, ali i odnos prema političkim neistomišljenicima. Spominje i osnivanje koncentracijskih logora, u koje je odvođeno stanovništvo i politički protivnici režima:

*“Ustaški režim provodio je masovne progone Srba i Židova. Osim redovitih, u NDH su postojali i prijeki sudovi, koji su optužene najčešće osuđivali na smrt. Osnovani su i **koncentracijski logori**. Najveći je bio u **Jasenovcu**, gdje su odvođeni Srbi, Židovi, Romi, ali i mnogi Hrvati koji se nisu slagali s ustaškim postupcima ili su bili simpatizeri komunističke organizacije.”⁷²*

Govoreći o stradavanjima u logorima i brojčanim podacima o stradalima autor koristi termin logori smrti.

“U poznatim logorima Jasenovcu, Staroj Gradiški, Jadovnu i drugima, koje su zvali „logorima smrti“ ustaše su, pristajući uz fašističku i nacističku rasnu politiku, ubile veliki broj nevinih ljudi. Računa se da je u Jasenovcu ubijeno oko 80 000 ljudi (pretežito Srba i Židova), dok brojka stradalih od fašističkog i nacističkog terora u Hrvatskoj iznosi oko 190 000 ljudi.”⁷³

i) Urota Lorković - Vokić

Autor ne spominje djelovanje Mladena Lorkovića i Ante Vokića.

j) Povijesni zemljovidi

Autor je priložio povijesni zemljovid koji prikazuje okupacijsku podjelu Jugoslavije 1941. godine. Na zemljovidu je prikazano i područje koje je obuhvaćala Nezavisna Država Hrvatska.⁷⁴

⁷¹ Isto, str. 77.

⁷² Isto.

⁷³ Isto, str. 77-78.

⁷⁴ Isto, str. 74.

k) Slikovni povijesni izvori

Prvi slikovni povijesni izvor je fotografija Ante Pavelića. Riječ je o fotografiji koja je zapravo portret Ante Pavelića.⁷⁵ Autor je fotografiju opisao na sljedeći način:

“Ustaški poglavnik Ante Pavelić stigao je iz Italije u Zagreb 15. travnja 1941. godine. Koji je bio njegov prvi politički čin?”⁷⁶

Drugi slikovni povijesni izvor je slika hrvatske kune – službene novčanice Nezavisne Države Hrvatske.⁷⁷ Autor je sliku opisao na sljedeći način:

“Novčanice koje su bile platno sredstvo u vrijeme NDH.”⁷⁸

Treći slikovni povijesni izvor je slika logora u Staroj Gradišci.⁷⁹

l) Pisani povijesni izvori

Prvi pisani povijesni izvor je tekst ustaškog plakata o obvezi nošenja židovskog znaka, a sadrži sljedeći tekst:

“ŽIDOVİ MORAJU NOSITI ŽIDOVSKI ZNAK. OBAVIJEST ISPOSTAVE USTAŠKOG POVJERENSTVA – ŽIDOVSKI ODSJEK

Pozivaju se svi Židovi, koji su obuhvaćeni židovskim zakonom br. XLV. – 68 Z. p. od 30. travnja 1941. god. muškog i ženskog spola bez razlike godina starosti i bilo koje vjeroispovijesti, da odmah nakon primitka židovskog znaka, prikopčaju taj znak na lijevu stranu prsiju i lijevu lopaticu.

Svaki arijevac dužan je svakog Židova ili Židovku, koji se ovom pozivu ne odazove prijaviti Ispostavi Ustaškog red. Povjereništva, židovski odsjek, Bogovićevo ul. br.7, I. kat. Židovski znakovi primaju se u Bogovićevoj ul. br. 7 od 8 sati u jutro ovim abecednim redom: (slijedi abecedni popis primanja židovskih znakova po danima). Tko se ne odazove pozivu i ne prikopča znak na određenom mjestu, bit će najstrože kažnjen. U ZAGREBU, dne 22. svibnja 1941.

⁷⁵ Isto, str. 77.

⁷⁶ Isto, str. 75.

⁷⁷ Isto, str. 76.

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ Isto.

Povjerenik: BOŽIDAR CEROVSKI, v.r.⁸⁰

5.1.3. Povijest 8: udžbenik za osmi razred osnovne škole (2000.)

Udžbenik ima sto dvadeset devet stranica. Tema Nezavisne Države Hrvatske opisana je u dvije nastavne cjeline. Riječ je o cjelini "Hrvatska između dvaju svjetskih ratova" i "Drugi svjetski rat".

a) Hrvatska stranka prava u međuratnom razdoblju

Opis djelovanja Hrvatske stranke prava u međuratnom razdoblju autori započinju opisom reakcije Stranke prava na ujedinjenje i proglašenje Kraljevine SHS:

*"Svoje nezadovoljstvo ujedinjenjem u Kraljevinu SHS prva je izrazila Stranka prava (frankovci), već prvoga dana nakon ujedinjenja. Oni su tvrdili da hrvatski narod nitko nije pitao za pristanak pri proglašenju nove državne tvorevine i da se odluka o tome mora prepustiti slobodnoj volji cjelokupnog naroda."*⁸¹

Autori potom navode kako je Stranka prava zahtijevala okupljanje hrvatskog Sabora te njenu političku aktivnost uspoređuju s političkom aktivnošću Hrvatske seljačke stranke u istome razdoblju:

*"Stranka prava je tražila okupljanje hrvatskog sabora i njegovo izjašnjavanje o činu ujedinjenja. Mnogo je važniji bio protest Stjepana Radića jer je njega podržavala većina seljaštva, a dobivao je i sve veću potporu građanstva. Zato je on postao glavna snaga otpora srpskoj prevlasti u novoj državi."*⁸²

Potom slijedi opis političkog utjecaja Stranke prava na politički život:

*"Najjača pravaška grupacija bila je Stranka prava (SP), nasljednica Čiste stranke prava Josipa Franka. Nije imala većeg utjecaja na politički život Hrvatske. Stranka prava nije uopće sudjelovala u radu Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba."*⁸³

Autori potom opisuju politički cilj Stranke prava te promjenu u vodstvu stranke i promjenu imena:

⁸⁰ Isto, str. 77.

⁸¹ Brkljačić, M., Ponoš, T., Špelić, D. (2000) *Povijest 8: udžbenik za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga, str. 14.

⁸² Isto.

⁸³ Isto, str. 18.

“U svome budućem radu zalagala se za ideju stvaranja samostalne hrvatske države. Na čelu stranke bio je Vladimir Prebeg, a kasnije Ante Pavelić. Od ožujka 1919. godine djeluje pod nazivom Hrvatska stranka prava (HSP).“⁸⁴

b) Nastanak ustaškog pokreta

Autori nastanak ustaškog pokreta opisuju u poglavlju *“Nastanak ustaškog pokreta“* koje je dio nastavne jedinice *“Otpor hrvatskog naroda Šestosiječanjskoj diktaturi“*.

Autori opisuju stav Hrvatske stranke prava i Ante Pavelića po pitanju Šestosiječanjske diktature:

“Skupinu oko pravnik Ante Pavelića, Hrvatsku stranku prava, diktatura je naprotiv uvjerila da hrvatsko pitanje treba riješiti razbijanjem Jugoslavije i stvaranjem samostalne hrvatske države.“⁸⁵

Autori opisuju i Pavelićev odlazak u emigraciju i osnivanje ustaškog pokreta:

*“Pavelić je, emigriravši u Italiju 1930. godine utemeljio organizaciju Ustaša – hrvatska revolucionarna organizacija, čiji je cilj bila **oružana borba za osamostaljenje Hrvatske**. Tu je organizaciju, od oko 500 članova, Pavelić razvio u inozemstvu, prije svega u Italiji, Mađarskoj i Austriji.“⁸⁶*

Autori potom opisuju djelovanje predstavnika ostalih političkih stranaka u emigraciji:

“Ostali predstavnici hrvatske emigracije, ponajviše članovi HSS-a, pokušavali su utjecati na vlade stranih zemalja. Nastojali su im približiti stvarnost Aleksandrove vladavine, tražeći od njih veći pritisak na vladu u Beogradu s ciljem ukidanja diktature, povratka političkih sloboda i preustrojstva države. Njihovi su pokušaji ostajali bez uspjeha.“⁸⁷

Autori opisuju stav Vladka Mačeka i Hrvatske seljačke stranke po pitanju kraljeve diktature i uspoređuju ga sa stavom ustaške emigracije:

“Vladko Maček je nastavio zagovarati politiku pregovaranja s Beogradom i čekanja na pogodnije okolnosti za rješavanje hrvatskoga nacionalnog pitanja. Iako je u zatvoru proveo gotovo cijelu

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Isto, str. 33.

⁸⁶ Isto.

⁸⁷ Isto.

1933. i 1934. godinu, to nije promijenilo njegova shvaćanja o nužnosti postizanja sporazuma s Beogradom. Boreći se za ostvarenje konfederalizma u Kraljevini Jugoslaviji, **Maček je bio protivnik nasilnih rješenja i tražio je način za političke pregovore.** Takav stav najjače hrvatske političke stranke nije odgovarao ustaškoj emigraciji. Pavelićeve su jedinice obavljale vojne pripreme u Mađarskoj, Italiji i Austriji, dakle u zemljama koje su bile nezadovoljne ishodom Prvoga svjetskog rata i koje su tražile novu, nasilnu podjelu svijeta. Ustaše su također priželjkivali nasilnu promjenu postojećeg poretka.⁸⁸

Potom slijedi opis nasilnog djelovanja ustaškog pokreta i njihovih akcija protiv kralja Aleksandra:

“*Nakon neuspjeha u Brušanima, individualne terorističke akcije činile su im se najboljim sredstvom za ostvarenje njihova cilja. Glavna meta napada postao je kralj Aleksandar. Prvi pokušaj ubojstva za vrijeme Aleksandrova posjeta Zagrebu nije uspio. Kraljev boravak u Marseillesu (Marseju) u Francuskoj 9. listopada 1934. godie pružio im je bolju priliku . . . Pavelićev povjerenik, Eugen Kvaternik, organizirao je atentat koji je izvršio član makedonske terorističke organizacije VMRO (Unutarnja makedonska revolucionarna organizacija), po shvaćanjima bliske ustašama.*“⁸⁹

Autori opisuju i vanjskopolitičke posljedice atentata za ustaški pokret:

“*(. . .) Italija i Mađarska su bile prisiljene poduzeti kaznene mjere protiv ustaškog pokreta. Ustaški vojni kamp u Mađarskoj je zatvoren, dok je Italija dio ustaša koji su boravili u njoj zatočila na otoku Lipari. Pavelić i drugi ustaški vođe stavljeni su u kućni pritvor.*“⁹⁰

c) Osnivanje Nezavisne Države Hrvatske

Autori opisuju povijesni kontekst nastanka Nezavisne Države Hrvatske, to jest što je prethodilo proglašenju te tko je i na koji način proglasio Nezavisnu Državu Hrvatsku:

“*Brzo napredovanje njemačke vojske omogućilo je stvaranje Nezavisne Države Hrvatske (NDH), a jugoslavenska je vlada 17. travnja potpisala bezuvjetnu kapitulaciju. Već 10. travnja 1941.*

⁸⁸ Isto, str. 44.

⁸⁹ Isto, str. 44 – 45.

⁹⁰ Isto, str. 45.

*godine Slavko Kvaternik, kasniji zapovjednik vojnih snaga NDH, na zagrebačkom je radiju proglasio stvaranje NDH.*⁹¹

Potom slijedi opis Pavelićevih aktivnosti u trenutku proglašenja Nezavisne Države Hrvatske:

*“Ante Pavelić, budući poglavnik NDH, tada je još bio u Italiji i obavljao posljednje pripreme za povratak u Hrvatsku. U Zagreb je stigao 15. travnja, nakon 12 godina provedenih u emigraciji.”*⁹²

Autori potom opisuju teritorijalne promjene koje su uslijedile nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske:

*“Nova hrvatska država ubrzo je izgubila znatne teritorijalne posjede: na sjeveru je Mađarska okupirala i sebi pripojila Međimurje i Baranju, a na jugu je Pavelić, u skladu s Rimskim ugovorima sklopljenima u svibnju 1941. godine, predao Mussoliniju najveći dio dalmatinske obale. Usto, NDH je potpisala pristupanje Trojnom paktu.”*⁹³

d) Organizacija vlasti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Autori opisuju Pavelićevu ulogu i odgovornost kao Poglavnika Nezavisne Države Hrvatske:

*“Na čelu NDH bio je poglavnik Ante Pavelić. On je donosio sve važnije odluke, imenovao državne dužnosnike, donosio sve zakone i bio zapovjednik vojske, domobranstva i ustaške vojnice . . . Jednako tako, imenovao je članove Hrvatskoga državnog sabora i članove hrvatske vlade.”*⁹⁴

Autori opisuju i upravnu podjelu države:

*“Zemlja je bila podijeljena na 22 velike župe, na čije je čelo Pavelić imenovao župane iz redova svojih istomišljenika.”*⁹⁵

e) Gospodarstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Autori opisujući gospodarstvo Nezavisne Države Hrvatske navode kako je ono bilo oslabljeno iz dva razloga. Prvi su razlog borbe s partizanima. Drugi razlog slabljenja gospodarstva je povezanost s njemačkim gospodarstvom:

⁹¹ Isto, str. 66.

⁹² Isto.

⁹³ Isto.

⁹⁴ Isto, str. 67.

⁹⁵ Isto.

“Ratne su okolnosti pogubno djelovale na gospodarstvo NDH. Jedan su problem bile stalne borbe i sukobi s partizanima, zbog kojih su stradale kako prometnice nužne za prijevoz industrijskih sirovina i prerađevina, tako i sami industrijski pogoni. Drugi, možda i veći problem, bilo je uključ enje NDH u njemački ekonomski prostor.”⁹⁶

f) Kultura u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Autori opisuju i kulturnu djelatnost u razdoblju Nezavisne Države Hrvatske. Ističu kako je ista bila usmjeravana od strane ustaške vlasti:

*“Kulturni je život također bio bitno određen ustaškom diktaturom. Djelovanje intelektualnih i kulturnih radnika koji su smatrani neprijateljima režima bilo je vrlo teško. Osim toga, niz hrvatskih kulturnjaka tijekom rata prešao je na stranu partizana. Od kulturnih postignuća u NDH treba istaknuti objavljivanje četiri sveska **Hrvatske enciklopedije**, čiji je prvi svezak objavljen još prije proglašenja NDH. Snimljen je i igrani film **Lisinski** redatelja Oktavijana Miletića.”⁹⁷*

g) Njemačko-talijanski utjecaj

Autori pišući o njemačko – talijanskom utjecaju ističu kako je njihov utjecaj omogućio proglašenje Nezavisne Države Hrvatske i Pavelićev dolazak na vlast:

“Iako su stvaranje NDH i dolazak Pavelića na vlast bili mogući isključivo uz Hitlerovu i Mussolinijevu pomoć, nacistička Njemačka ni na koji način nije kontrolirala unutarnji ustroj ustaške države . . . Svu vlast u NDH imao je u rukama sam Poglavnik.”⁹⁸

h) Žrtve ustaškog režima

Autori opisujući odnos ustaške vlasti prema pripadnicima drugih nacionalnosti i vjeroispovijesti prvo opisuju ustaške stavove i uzore u donošenju zakona o čistoći nacije:

“Ustaše su sa sobom donijele i širile uvjerenje da su Hrvati pripadnici arijevske, "više" rase. Zbog toga su, prema uzoru na nacističke, doneseni zakoni o čistoći hrvatske nacije usmjereni ponajviše protiv Židova, Roma i Srba. Vodeća ideja ustaškog vrha bila je stvaranje etnički čiste Hrvatske u kojoj ne bi bilo mjesta za te narode. Uvedeni su rasni zakoni koji su Židove već krajem travnja

⁹⁶ Isto, str. 68.

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ Isto, str. 67.

1941. godine prisilili na odjeću zašiti žute zvijezde kao znak prepoznavanja. Izgubili su sva građanska prava i na taj su način bili pretvoreni u građane drugog reda.“⁹⁹

Potom se spominju logori smrti i deportacije stanovništva u iste:

“Započele su deportacije Židova i Srba u logore smrti, Jasenovac i Staru Gradišku, pa čak i u nacističku Njemačku, u Auschwitz (Aušvic) i Buchenwald (Buhenvald). Srpsko je stanovništvo bilo izloženo progonima i masovnim pogubljenjima, od kojih su po okrutnosti najpoznatija ona s područja Gline i Pakraca.“¹⁰⁰

i) Urota Lorković – Vokić

Autori opisuju povijesni kontekst pokušaja spašavanja Nezavisne Države Hrvatske. Riječ je o razdoblju napredovanja savezničke vojske, ali i pregovora između Josipa Broza Tita i Ivana Šubašića:

“Za vrijeme pregovora između Tita i Šubašića u Zagrebu teku pokušaji spašavanja hrvatske države. Kako je saveznička pobjeda bila sve očitija, među ustaškim dužnosnicima jačala je ideja da NDH treba sačuvati bez obzira na poraz Nijemaca. Tome je trebao pridonijeti i državni udar koji su u ljeto 1944. godine planirali izvesti Pavelićevi ministri Mladen Lorković i Ante Vokić kako bi smijenili Poglavnika, a NDH približili Saveznicima i tako je priključili pobjedničkoj strani. Plan im je propao, uhićeni su i potkraj rata ubijeni u zatvoru u Lepoglavi.“¹⁰¹

j) Povijesni zemljovid

U udžbeniku se nalazi povijesni zemljovid koji prikazuje podjelu Jugoslavije i teritorij koji je obuhvaćala Nezavisna Država Hrvatska.¹⁰² Uz povijesni zemljovid nalazi se sljedeći tekst:

“Podjela Jugoslavije i stvaranje NDH. Odredi granicu NDH. Koje su države sudjelovale u njezinoj podjeli?“¹⁰³

k) Slikovni povijesni izvori

⁹⁹ Isto, str. 68.

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Isto, str. 89.

¹⁰² Isto, str. 69

¹⁰³ Isto.

Prvi slikovni povijesni izvor je crno – bijela fotografija koja prikazuje skupinu ustaša u Italiji.¹⁰⁴ Opis fotografije je sljedeći:

*“Ustaše u Italiji.”*¹⁰⁵

Drugi slikovni povijesni izvor je crno – bijela fotografija na kojoj je prikazan ulazak njemačke vojske u Zagreb 1941. godine.¹⁰⁶ Opis fotografije je sljedeći:

*“Ulazak njemačke vojske u Zagreb u travnju 1941. godine.”*¹⁰⁷

Treći slikovni povijesni izvor je plakat koji prikazuje skupinu vojnika Nezavisne Države Hrvatske.¹⁰⁸

Na plakatu je velikim tiskanim slovima u crnoj boji napisano sljedeće: “I KRV ZA HRVATSKU”.¹⁰⁹ Autori opisom plakata učenike upućuju na analizu plakata:

*“Plakat NDH - pokušajte iščitati njegovu poruku.”*¹¹⁰

Četvrti slikovni povijesni izvor je poštanska marka iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske.¹¹¹ Na poštanskoj marci je prikazana skupina vojnika koja je sudjelovala u borbama na istočnom bojištu, a opis fotografije je sljedeći:

*“Poštanska marka iz vremena NDH.”*¹¹²

Peti slikovni povijesni izvor je crno – bijela fotografija koja prikazuje susret Adolfa Hitlera i Ante Pavelića 1941. godine.¹¹³ Fotografija prikazuje Antu Pavelića i Adolfa Hitlera u šetnji, a u pozadini se nalazi pratnja. Na fotografiji je vidljivo kako su obojica nasmiješeni, a Ante Pavelić stoji pored Adolfa Hitlera (ne klanja se, ne rukuju se). Autori su fotografiji priložili sljedeći opis:

*“Susret Pavelića i Hitlera.”*¹¹⁴

¹⁰⁴ Isto, str. 33.

¹⁰⁵ Isto.

¹⁰⁶ Isto, str. 66.

¹⁰⁷ Isto.

¹⁰⁸ Isto.

¹⁰⁹ Isto.

¹¹⁰ Isto.

¹¹¹ Isto, str. 67.

¹¹² Isto.

¹¹³ Isto.

¹¹⁴ Isto.

Šesti slikovni povijesni izvor je fotografija bodljikave žice u logoru Auschwitz.¹¹⁵ Opis fotografije je sljedeći:

“*Auschwitz.*“¹¹⁶

Sedmi slikovni povijesni izvor je fotografija novčanica iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske. Riječ je o novčanicama od tisuću i pet tisuća kuna.¹¹⁷ Opis fotografije je sljedeći:

“*Kune iz vremena NDH.*“¹¹⁸

Osmi slikovni povijesni izvor je plakat partizanskog pokreta kojim se poziva na borbu protiv ustaške vlasti.¹¹⁹ Opis plakata je sljedeći:

“*Plakat s pozivom na pristupanje partizanskom pokretu i rušenje NDH.*“¹²⁰

1) Pisani povijesni izvori

Prvi pisani povijesni izvor je ulomak iz pisma Starčevićeve stranke prava. Pismo su članovi stranke 1918. godine uputili vladi u Beogradu.¹²¹

“*Smiješno je primjerice, da se danas u ime centralizma traži, da se državljanin Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca ima obraćati na jedno jedino mjesto radi putnice, izvoznica, soli, šećera, ugljena, obrtnih i industrijalnih potrebstina, svih sirovina, itd., kad je rješavanje takvih nužnih posala u svakoj modernoj demokratskoj državi povjereno raznim najbližim upravno-političkim vlastima, tako da se ovo smatra kao presizanje.*“¹²²

Autori potom učenike upućuju na analizu teksta i uspoređivanje sa stavom Stjepana Radića:

“*Usporedi stav članova Starčevićeve stranke prava sa stavom Stjepana Radića. Što uočavaš?*“¹²³

¹¹⁵ Isto, str. 68.

¹¹⁶ Isto.

¹¹⁷ Isto.

¹¹⁸ Isto.

¹¹⁹ Isto, str. 76.

¹²⁰ Isto.

¹²¹ Isto, str. 19.

¹²² Isto.

¹²³ Isto.

Drugi pisani povijesni izvor je ulomak iz knjige *Sjećanja* (autorica Eva Garlić) u kojemu autorica iznosi svoje svjedočanstvo o zbivanjima u Zagrebu 1941. godine.¹²⁴

“(...) Skoro su svakog dana na mjestima oglašavanja i po zidovima osvanjivali novi proglasi. Jednog dana je objavljena naredba da Srbi i Židovi ne smiju više stanovati u sjevernim (boljim) dijelovima grada. Zatim je objavljeno da svi Židovi i Srbi moraju predati svoje automobile i radioaparate. Otac je neposredno prije nego što je uhićen morao predati svoj novi auto Škodu. No poslije njegova odvođenja u zatvor i Kerestinec, stvari nam više uopće nisu bile važne, u pitanju je bio goli život, i očev i naš i mnogih srodnika, prijatelja i istomišljenika.”¹²⁵

Potom autori pitanjem učenike upućuju na analizu svjedočanstva sudionika povijesnih zbivanja:

“Kako nam sjećanja sudionika povijesnih događaja mogu pomoći u njihovom razumijevanju? Objasni svoj odgovor.”¹²⁶

5.2. Udžbenici povijesti za srednju školu

5.2.1. *Povijest 2: udžbenik za usmjereno obrazovanje* (1990.)

Udžbenik ima tristo dvadeset tri stranice. Tema Nezavisne Države Hrvatske prikazana je na tri stranice i to u nastavnim cjelinama *“Jugoslavija između dvaju svjetskih ratova”* i *“Jugoslavenska socijalistička revolucija (1941 – 1945)”*.

a) Hrvatska stranka prava u međuratnom razdoblju

Autori ne spominju djelovanje Hrvatske stranke prava u međuratnom razdoblju.

b) Nastanak ustaškog pokreta

Autori nastanak ustaškog pokreta opisuju u poglavlju *“Neograničena vlast kralja Aleksandra”*. O tome kako je nastao ustaški pokret pišu sljedeće:

“Nasuprot tome, u dijelu hrvatske buržoazije pojavila se malobrojna skupina krajnjih nacionalista, koji su propagirali borbu za razbijanje Jugoslavije i stvaranje tzv. velike Hrvatske.”

¹²⁴ Isto, str. 69.

¹²⁵ Isto.

¹²⁶ Isto.

Pripadnici te skupine nazivali su se ustaše, a predvodio ih je Ante Pavelić, koji je nakon uspostave diktature izbjegao iz zemlje i dobio utočište u Italiji i Mađarskoj.“¹²⁷

Opisan je i ustaški program i propaganda:

“Nasuprot velikosrpskom programu, ustaše su zastupale velikohrvatski program. Zagovarali su stvaranje velike Hrvatske koja bi obuhvaćala osim Hrvatske još Bosnu i Hercegovinu i neke druge krajeve. U svojoj propagandi ustaše su osobito sijali mržnju protiv srpskog naroda, raspaljujući nacionalizam i šovinizam.“¹²⁸

c) Osnivanje Nezavisne Države Hrvatske

Autori opisuju okolnosti proglašenja Nezavisne Države Hrvatske u travnju 1941. godine, kao i ulogu Njemačke i Italije u proglašenju:

“Takozvanu Nezavisnu Državu Hrvatsku proglasila je 10. travnja 1941. malobrojna grupa ustaša u Zagrebu, koji su se ohrabрили da to učine jer je istodobno njemačka okupaciona vojska ulazila u grad. Takav čin proglašenja NDH pokazao je da se ustaška skupina mogla dovesti na vlast samo uz pomoć svojih glavnih zaštitnika, Njemačke i Italije. Da bi našao povod i opravdanje za napad na Jugoslaviju, Hitleru je poslužila lažna parola ustaša da hrvatski narod želi razbijanje Jugoslavije i uspostavu NDH.“¹²⁹

Autori opisuju i reakcije hrvatskog naroda na proglašenje Nezavisne Države Hrvatske:

“Hrvatski narod nije se mogao pomiriti s takvom izdajničkom politikom. Ustaški režim je dobio podršku krajnjih nacionalističkih snaga buržoazije, desno orijentiranih snaga iz HSS-a i vrhova Katoličke crkve na čelu sa zagrebačkim nadbiskupom Alojzijem Stepincem.“¹³⁰

d) Organizacija vlasti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

O organizaciji vlasti autori pišu kako je na čelu Nezavisne Države Hrvatske bio Ante Pavelić. O Pavelićevu dolasku na vlast pišu sljedeće:

¹²⁷ Bilandžić, D., et al (1990) *Povijest 2: udžbenik za usmjereno obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga, str. 159.

¹²⁸ Isto, str. 160.

¹²⁹ Isto, str. 218.

¹³⁰ Isto.

“Okupatori su na čelo NDH postavili Antu Pavelića, koji je došao iz emigracije u Italiji. Oni će u njemu naći svoga vjernog slugu. Pavelić i ustaše pokrenuli su široku političku propagandu da NDH predstave kao konačno ostvarenje vjekovnih nacionalnih težnji hrvatskog naroda.”¹³¹

e) Gospodarstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Autori ne spominju gospodarski život u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

f) Kultura u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Autori ne spominju kulturni život u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

g) Njemačko – talijanski utjecaj

Autori opisujući nastanak ustaškog pokreta navode kako su pripadnici ustaškog pokreta bili pristaše fašizma te kako su od istih dobivali pomoć:

“Pavelić i njegova ustaška skupina bili su pristaše fašističke ideologije. Oni su se potpuno stavili u službu fašističkim silama, očekujući od njih da ih za nagradu dovedu na vlast u Hrvatskoj. Uz pomoć fašističke Italije oni su, u savezu s desnim krilom VMRO-a, organizirali atentat na kralja Aleksandra, kojega su ubili u Marseilleu (Marsej) kada je posjetio Francusku.”¹³²

Autori navode kako je samo proglašenje Nezavisne Države Hrvatske rezultat njemačko – talijanske politike:

“Bilo je jasno da je proglašenje NDH rezultat politike okupatora i težnji ustaša da se domognu pošto – poto vlasti. Ona je bila plaćena na najsravniji način, stavljanjem u potpunu službu tuđinskih sila. To je bila politika nacionalne izdaje koja je svoju pravu potvrdu dobila u sklapanju sporazuma između Pavelića i Mussolinija, kojim su ustaše izručili fašističkoj Italiji najveći dio jadranske obale.”¹³³

h) Žrtve ustaškog režima

Način na koji se ustaška vlast odnosila prema pripadnicima drugih nacionalnosti i vjeroispovijesti autori opisuju u poglavlju *“Teror okupatora i kvislinga”*:

¹³¹ Isto.

¹³² Isto, str. 160.

¹³³ Isto, str. 218.

“U ostvarivanju svojih ciljeva okupatori i njihovi domaći pomagači osobito su se služili provođenjem politike genocida. Tim pojmom se označava provođenje terora i zločina protiv naroda, radi njegova fizičkog istrebljenja. Po svojim razmjerima, oblicima i broju žrtava genocid je na području Jugoslavije bio među najvećima u Drugome svjetskom ratu.”¹³⁴

Autori potom opisuju kako je ustaška vlast postupala sa Židovima:

“Teror je u početku osobito žestoko pogodio Židove. Masovna hapšenja, internacije u logore i pogubljenja Židova bila su svakodnevna na njemačkom okupacionom području i u NDH. Od ukupno 80 000 Židova, koliko ih je prije rata živjelo u Jugoslaviji, stradalo je otprilike 80%.”¹³⁵

Potom slijedi opis odnosa ustaške vlasti prema srpskom stanovništvu, ali i stanovništvu koje je bilo protiv politike ustaškog režima. Autori navode kako je stanovništvo uhićivano i odvođeno u koncentracijske logore:

“Osobito žestok teror zavodio je ustaški režim, najprije protiv čitavog srpskog i židovskog stanovništva, a zatim u sve većoj mjeri i protiv hrvatskog i muslimanskog stanovništva, koje se nije mirilo s krvavom ustaškom strahovladom. Teror se velikom žestinom sručio na komuniste. Svakodnevno su se provodila masovna hapšenja i odvođenja u koncentracione logore (v. str. 224), koji su ubrzo postali masovna gubilišta.”¹³⁶

Autori opisuju koncentracijske logore kao tvornice smrti:

“Posebno su važnu ulogu u provođenju fašističkih planova uništenja naših naroda imali koncentracijski logori. Oni su postojali u svim krajevima, o čemu se možete upoznati na karti (str. 224). Kao mjesta sakupljanja uhapšenika, logori su brzo pretvarani u mučilišta poznata pod imenom >>tvornica smrti<<. Mnogi uhapšeni su odvođeni i u logore izvan Jugoslavije, poglavito u Njemačku i Italiju.”¹³⁷

i) Urota Lorković-Vokić

Autori ne spominju djelovanje Mladena Lorkovića i Ante Vokića.

¹³⁴ Isto, str. 221.

¹³⁵ Isto.

¹³⁶ Isto.

¹³⁷ Isto, str. 225.

j) Povijesni zemljovid

U udžbeniku se nalazi povijesni zemljovid s označenim mjestima logora i zatvora na teritoriju Jugoslavije u razdoblju od 1941. do 1945. godine.¹³⁸

k) Slikovni povijesni izvori

Prvi slikovni povijesni izvor je crno – bijela fotografija koja prikazuje skupinu ustaških vojnika kako izvršava smaknuće, a opis fotografije je sljedeći:

“*USTAŠKI KOLJAČI NA DJELU.*“¹³⁹

Drugi slikovni povijesni izvor je crno – bijela fotografija koja prikazuje nekoliko mrtvih tijela utopljenika, a opis fotografije je sljedeći:

“*NAJVEĆI I NAJZLOGLASNIJI LOGOR BIO JE USTAŠKI KONCENTRACIONI LOGOR U JASENOVCU. U NJEMU SU USTAŠE IZVRŠILE NAJMASOVNIJE I NAJSTRAVIČNIJE ZLOČINE. NA SLICI SU ŽRTVE USTAŠKIH ZLOČINACA U JASENOVCU, IZVUČENE IZ RIJEKE SAVE.*“¹⁴⁰

Treći slikovni povijesni izvor je crno – bijela fotografija koja prikazuje Alojzija Stepinca i leđima okrenutog Antu Pavelića. Fotografija je opisana sljedećim riječima:

“*ZAGREBAČKI NADBISKUP ALOJZIJE STEPINAC PRILIKOM ČESTITANJA PAVELIĆU.*“¹⁴¹

l) Pisani povijesni izvori

Prvi pisani povijesni izvor je članak iz *Katoličkog lista* koji je objavljen u lipnju 1941. godine. Članak sadrži tekst “*Poglavnikove izvanredne zakonske odredbe i zapovijedi*“. Slika članka zauzima čitavu stranicu i uz nju stoji sljedeći opis: “*Katolički list kao propagator ustaškog režima*“.¹⁴²

¹³⁸ Isto, str. 224.

¹³⁹ Isto, str. 222.

¹⁴⁰ Isto, str. 223.

¹⁴¹ Isto, str. 249.

¹⁴² Isto, str. 219.

Drugi pisani povijesni izvor je tekst ustaške naredbe koja je bila namijenjena Židovima. Riječ je o tekstu koji sadrži tekst o obvezi nošenja židovskog znaka.¹⁴³

Treći pisani povijesni izvor je isječak novinskog članka iz *Hrvatskih novina* o strijeljanju komunista u Sisku 1941. godine.¹⁴⁴

5.2.2. *Povijest 4: udžbenik povijesti za četvrti razred gimnazije* (2009.)

Udžbenik ima dvjesto šezdeset pet stranica. Nastavni sadržaj o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj nalazi se u dvije nastavne cjeline (“Hrvatska između dvaju svjetskih ratova“ i “Drugi svjetski rat“).

a) Hrvatska stranka prava u međuratnom razdoblju

Pišući o djelovanju Hrvatske stranke prava u međuratnom razdoblju autori opisuju za što se zalagala te čemu se protivila:

“Stranka prava je nasljednica predratne pravaške stranke Josipa Franka. Jedina hrvatska politička stranka koja se zalagala za hrvatsku samostalnost. Smatrala je da se sve hrvatske pokrajine – povijesne hrvatske zemlje – moraju ujediniti u hrvatsku državu. Suprostavila se načinu provedbe ujedinjenja 1918. naglašavajući činjenicu da se o tome nije izjasnio Hrvatski sabor. Odmah po ujedinjenju HSP je prihvatio republikanstvo.“¹⁴⁵

Autori opisuju i odnos vlasti prema Hrvatskoj stranci prava, ali i kakav je bio njen politički utjecaj:

“Zbog svojih stavova većina prvaka HSP-a bila je na udaru režima, a neki su bili prisiljeni na odlazak u emigraciju. Stranka nije uspjela postići veću popularnost te je bila u sjeni Radićeve stranke.“¹⁴⁶

Autori opisuju i koji su društveni slojevi bili uključeni u stranku, kao i na kojim je područjima imala svoja uporišta:

¹⁴³ Isto, str. 221.

¹⁴⁴ Bilandžić, D., et al (1990) *Povijest 2: udžbenik za usmjereno obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga, str. 227.

¹⁴⁵ Miljan, G., Miškulin, I. (2009) *Povijest 4: udžbenik povijesti za četvrti razred gimnazije*. Zagreb: Profil, str. 98.

¹⁴⁶ Isto.

“U svojim je redovima okupljala sitno građanstvo te znatan dio hrvatske inteligencije. Imala je uporišta u Zagrebu, manjim gradskim sredinama sjeverozapadne Hrvatske (Krapina, Zlatar i dr.) te nacionalno miješanim područjima Like i Korduna.”¹⁴⁷

b) Osnivanje ustaškog pokreta

Autori prvo opisuju Pavelićev odlazak u inozemstvo i njegovu aktivnost:

“Nakon proglašenja diktature 1929. većina istaknutih stranačkih prvaka, uključivši i Pavelića, potražila je utočište pred režimskim progonima izvan granica Kraljevine Jugoslavije. Sklonili su se uglavnom u one države koje su imale zahtjeve za dijelovima jugoslavenskog teritorija. Tako je Pavelić već 1929. uspostavio veze s bivšim austrougarskim časnicima u Austriji. Čvršće savezništvo sklopio je s Unutarnjom makedonskom revolucionarnom organizacijom (VMRO), probugarskom ilegalnom revolucionarnom skupinom. No, tek u fašističkoj Italiji Pavelić je uspio naći organizacijsku i materijalnu potporu za čvršće povezivanje različitih hrvatskih radikalnih nacionalističkih skupina.”¹⁴⁸

Potom je opisano osnivanje ustaškog pokreta i njegov cilj:

“Godine 1930. osniva emigrantsku organizaciju pod nazivom Ustaša – hrvatska revolucionarna organizacija – UHRO (od 1933. naziv joj je Ustaša – hrvatski oslobodilački pokret). Svrha organizacije bila je oslobođenje Hrvatske ispod tuđinskog jarma te stvaranje slobodne i nezavisne države. No, prema odredbama temeljnih dokumenata ustaške organizacije (Ustav i Načela) to se nije trebalo učiniti metodama parlamentarne političke borbe nego oružanim ustankom – revolucijom . . . Pavelić i drugi pripadnici UHRO-a smatrali su da je jugoslavenstvo vrhunac nijekanja hrvatske nacionalne individualnosti te da se s njim treba oštro obračunati.”¹⁴⁹

Opisan je i ustroj ustaške organizacije:

“Ustaška organizacija bila je ustrojena na vojnički način prema uzoru na talijanski fašistički režim. Na čelu UHRO-a nalazio se sam Pavelić, kao njezin poglavnik. Pavelić se nalazio na čelu Glavnog ustaškog stana (GUS), najvišeg tijela ustaške organizacije. Vojnički ustroj nastao je iz potrebe stvaranja upravo takvog tipa organizacije (koja je jedina sposobna za pružanje oružanog

¹⁴⁷ Isto.

¹⁴⁸ Isto, str. 106.

¹⁴⁹ Isto.

otpora) te zbog osobnih Pavelićevih autokratskih sklonosti. Organizacija je u početku (1930.) brojila oko 500 članova, ali je on kasnije povećan priljevom hrvatskih ekonomskih emigranata iz Belgije i drugih zemalja.“¹⁵⁰

Autori opisuju i ustaške aktivnosti usmjerene protiv režima kralja Aleksandra:

“Vodstvo ustaške organizacije namjeravalo se diktatorskom režimu suprostaviti oružanom borbom. Tijekom šestosiječanjske diktature ustaše su izvele niz napada eksplozivnim napravama – nazvanih „paklene naprave“ – na željeznička čvorišta, pruge, mostove te druge važnije objekte . . . Ipak, glavni je cilj ustaške organizacije bio sam kralj Aleksandar. Smatralo se kako bi uklanjanjem kralja režim bio u velikoj mjeri uzdrman jer bi nestao njegov glavni nositelj. Računalo se i na izbijanje nereda u zemlji te njezino eventualno rasulo.“¹⁵¹

Opisan je i tijek priprema za atentat u Marseillesu:

“Nakon jednog neuspješnog pokušaja novi pokušaj atentata bio je temeljitije pripremljen. Za jesen 1934. bio je dogovoren posjet kralja Aleksandra Francuskoj. Ustaška organizacija je preko jednoga talijanskoga diplomatskog predstavnika u Beogradu obavještena o detaljima kraljeva posjeta Francuskoj. Pavelićev povjerenik Eugen Dido Kvaternik oformio je dvije atentatorske skupine. Atentat je obavila prva skupina, u kojoj se nalazio i pripadnik VMRO-a Veličko Kerin.“¹⁵²

c) Nastanak Nezavisne Države Hrvatske

Autori opisuju njemačko – talijanske pregovore oko dodjele vlasti u budućoj državi:

“Nakon odluke o vojnom napadu na Kraljevinu Jugoslaviju sile Osovine odlučile su podržati stvaranje hrvatske države. Nijemci su smatrali da vodstvo u toj državi treba pripasti Hrvatskoj seljačkoj stranci, najjačoj i najbolje organiziranoj političkoj snazi u Hrvatskoj . . . No, Maček je ponudu odbio smatrajući da će sile Osovine izgubiti rat. Fašistička Italija svoje je povjerenje usmjerila ka ustaškoj organizaciji i njezinu vodi Anti Paveliću . . . Nakon Mačekova odbijanja i Nijemci su se složili da Pavelić i ustaška organizacija budu na vlasti u hrvatskoj državi. Njemački pristanak tako je otvorio ustašama dolazak na vladajuću poziciju.“¹⁵³

¹⁵⁰ Isto.

¹⁵¹ Isto, str. 107.

¹⁵² Isto, str. 108.

¹⁵³ Isto, str. 148.

Potom je opisano i proglašenje Nezavisne Države Hrvatske:

“Dana 10. travnja 1941., dok su njemačke postrojbe ulazile u Zagreb, pripadnik ustaške domovinske skupine Slavko Kvaternik je preko zagrebačke radiopostaje pročitao proglas o uspostavi Nezavisne Države Hrvatske (NDH). Kvaternikov proglas bio je popraćen i posebnom Mačekovom izjavom. U njoj Maček poziva hrvatski narod, pristaše HSS-a te niže organe vlasti na suradnju s predstavnicima nove vlasti.”¹⁵⁴

Autori su opisali i ulogu Hrvatske seljačke stranke u dolasku ustaša na vlast:

“Upravo zauzimanjem mjesnih ogranaka HSS-a te drugih organizacija pod vodstvom te stranke spriječeno je izbijanje nereda u mnogim dijelovima države. Također, pripadnici Hrvatske seljačke zaštite u mnogim su mjestima razoružali jugoslavensku vojsku i žandarmeriju te predstavnicima novog poretka omogućili mirno preuzimanje vlasti.”¹⁵⁵

d) Organizacija vlasti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Autori opisuju koje je dužnosti i odgovornosti obnašao Ante Pavelić:

“Vlast u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj bila je ustrojena po uzoru na vlast u Njemačkoj i Italiji. Na čelu države nalazio se poglavnik Ante Pavelić koji je u početku obnašao i dužnost predsjednika hrvatske državne vlade . . . Kao šef države Pavelić je donosio sve odluke, a zbog izostanka višestranačja i parlamentarne demokracije sva je vlast bila koncentrirana u njegovim rukama.”¹⁵⁶

Autori opisuju Nezavisnu Državu Hrvatsku kao totalitarnu državu:

“Sastav Sabora nije bio određen parlamentarnim izborima, nego ga je odredio poglavnik. Sabor je bio u svemu podložan vladi NDH. Zaključci koje je donosilo to tijelo postajali su zakonom tek kada bi ih odobrio poglavnik. Tako je poglavnik Pavelić bio i vrhovna zakonodavna vlast u NDH. Hrvatski državni sabor za trajanja NDH sastao se tek tri puta. U NDH nije bilo političkih stranaka. Zbog toga se može zaključiti da je NDH bila totalitarno ustrojena država.”¹⁵⁷

¹⁵⁴ Isto, str. 149.

¹⁵⁵ Isto.

¹⁵⁶ Isto, str. 150.

¹⁵⁷ Isto.

O ustroju vlasti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj autori pišu sljedeće:

“Ustroj vlasti u NDH bio je, poput onoga u Njemačkoj i Italiji, obilježen dvojnošću političke i upravne vlasti. To je značilo da su pored regularnih državnih vlasti veliku moć imali i pripadnici ustaške organizacije. Njome je rukovodio Glavni ustaški stan, na čijem čelu se nalazio poglavnik. U praksi su ustaški dužnosnici imali premoć nad organima državnih vlasti.”¹⁵⁸

Pišući o upravnoj podjeli, autori navode kako je teritorij Nezavisne Države Hrvatske bio podijeljen na župe:

“Teritorij NDH bio je podijeljen u dvadeset i dvije velike župe na čijem su se čelu nalazili veliki župani. Oni su bili pouzdanici vlade, a na dužnost ih je imenovao poglavnik.”¹⁵⁹

e) Gospodarstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Opisujući gospodarstvo Nezavisne Države Hrvatske autori navode kako je isto bilo u lošem položaju. Za to navode dva razloga. Jedan su gospodarski interesi Njemačke i Italije, a drugi je jačanje antifašističke borbe na teritoriju Nezavisne Države Hrvatske:

“Obje su države u NDH vidjele izvor važnih industrijskih sirovina i poljoprivrednih proizvoda koji su im bili potrebni za vođenje vlastitih gospodarstava te ratnu proizvodnju. Zbog toga gospodarski odnosi između NDH i njezinih službenih saveznica nisu bili utemeljeni na ravnopravnosti – bila je riječ o gospodarskom iskorištavanju NDH. Područja na kojima se prostirala NDH pružala su dobru podlogu za razvoj njezina gospodarstva, ali pretjerani zahtjevi Njemačke i Italije stvarali su velike probleme. Međutim, probleme je izazivalo i unutarnje stanje u hrvatskoj državi. Pojava antifašističkog pokreta te četničke organizacije inicirali su oružane sukobe na teritoriju NDH. Napadi na prometne pravce izazvali su blokadu cestovnog i željezničkog prometa, što je ometalo redovitu opskrbu industrijskim sirovinama.”¹⁶⁰

f) Kultura u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

¹⁵⁸ Isto, str. 150 – 151.

¹⁵⁹ Isto, str. 150.

¹⁶⁰ Isto, str. 153.

Za kulturni život u razdoblju Nezavisne Države Hrvatske autori navode kako se poticao rad kulturnih institucija te izdavačka djelatnost. Navode i kako je cilj bila unutarnja obnova države u skladu s ustaškim načelima:

“Sam ustaški pokret, pod očitim utjecajem Njemačke, puno je polagao na promidžbeno djelovanje, koje je trebalo rezultirati unutarnjom obnovom NDH. Zato je posebna pozornost posvećivana djelovanju kulturnih institucija koje su trebale postati glavni promicatelji hrvatske nacionalne svijesti, u duhu ustaških načela. Ustaški režim je zbog toga posebno podupirao rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te Hrvatskog sveučilišta. Gotovo svako veće gradsko naselje u NDH imalo je novine, a tiskane su i brojne knjige.”¹⁶¹

g) Njemačko – talijanski utjecaj

Autori navode kako je samo proglašenje, ali i postojanje Nezavisne Države Hrvatske bilo povezano s politikom Italije i Njemačke:

“Nezavisna Država Hrvatska nastala je odlukom sila Osovine. Zato je i njezina budućnost bila povezana s ratnom sudbinom Njemačke i Italije. Usprkos službenom savezničkom odnosu prema NDH obje te države – i Njemačka i Italija – prema Hrvatskoj su postupale kao prema svojoj satelitskoj državi.”¹⁶²

Autori navode kako je teritorij Nezavisne Države Hrvatske bio podijeljen na njemačku i talijansku zonu:

“Odmah nakon osnutka teritorij NDH podijeljen je u dvije zone – u talijansku i njemačku zonu. Podjela je išla posebnom demarkacijskom linijom . . . Demarkacijska zona označavala je zonu utjecaja Njemačke i Italije.”¹⁶³

Opisujući talijanski utjecaj autori navode kako je talijanska vlast težila destabilizaciji ustaške vlasti te jačanju i učvršćivanju svoje vlasti:

“Unatoč službenom savezništvu talijanski su postupci išli za destabilizacijom NDH te širenjem i učvršćivanjem talijanskog utjecaja . . . Talijani su stabilizaciju NDH potkopavali i uskom

¹⁶¹ Isto, str. 153.

¹⁶² Isto, str. 151.

¹⁶³ Isto.

suradnjom s četničkom organizacijom. Pod izlikom zaštite srpskoga naroda talijanske vojne postrojbe zapravo su materijalno i organizacijski potpomogle četničku pobunu protiv NDH. Pomažući četnike oružjem, Talijani su nastojali stvoriti što kaotičnije stanje, što bi im olakšalo daljnje podčinjavanje NDH.“¹⁶⁴

Potom slijedi opis njemačkog utjecaja na ustašku vlast. Autori navode kako je njemački utjecaj bio usmjeren na stabilizaciju ustaške vlasti zbog njemačkih vojno – strateških planova:

“Posebno su cestovni i željeznički pravci bili od velike važnosti za njemačke vojno – strateške planove. Zato su njemački politički i vojni predstavnici, za razliku od Talijana, nastojali učvrstiti vlast NDH. Svoje pozicije u NDH njemački Reich osiguravao je vojnom nazočnošću te obavještajnim službama. No, važnu ulogu u učvršćivanju njemačkog utjecaja imali su i pripadnici Njemačke narodne skupine u čijim su se redovima okupljali pripadnici njemačke nacionalne manjine u Hrvatskoj. Nakon talijanske kapitulacije 1943. NDH se u potpunosti povezala s Njemačkom.“¹⁶⁵

h) Žrtve ustaškog režima

U poglavlju “Politika rasne i nacionalne isključivosti u NDH“ autori opisuju odnos ustaške vlasti prema pripadnicima drugih nacija i vjeroispovijesti. Navode kako su nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske donesene posebne zakonske odredbe:

“Ustaški režim u mnogome je oponašao praksu njemačkog nacionalsocijalizma te talijanskog fašizma. Tako je, odmah po osnutku NDH, provedena politika nacionalne i rasne isključivosti. U tu svrhu donesene su i posebne zakonske odredbe . . . Tim odredbama dano je pravno utemeljenje politici rasne i nacionalne isključivosti. Navedene zakonske odredbe bile su usmjerene protiv Židova i Roma koje je ustaška vlast ne samo isključila iz javnoga života nove države nego ih je nastojala i biološki uništiti. U tome su se rasni zakoni NDH podududarali s onima u nacionalsocijalističkoj Njemačkoj.“¹⁶⁶

Navode kako je posljedica politike rasne i nacionalne isključivosti bilo osnivanje koncentracijskih logora:

¹⁶⁴ Isto, str. 151 – 152.

¹⁶⁵ Isto, str. 152.

¹⁶⁶ Isto, str. 167.

“Logori su bili mjesta zatočenja i likvidacije brojnih Židova, Roma, Srba, ali i Hrvata koji su bili neprijateljski raspoloženi prema ustaškom režimu. Glavni i najveći logor u NDH bio je onaj u Jasenovcu (nedaleko od Novske) . . . Jasenovački logor funkcionirao je i kao radni logor. Još uvijek nije utvrđen točan broj ubijenih u tom logoru, no riječ je o više desetaka tisuća žrtava (procjene različitih autora kreću se od otprilike 60 000 do 70 000 ljudi).“¹⁶⁷

O odnosu ustaške vlasti prema Židovima autori pišu sljedeće:

“Ustaške vlasti već su u proljeće i ljeto 1941. počele provoditi čitav niz mjera protiv Židova izvirgavajući ih neljudskim i ponižavajućim postupcima. Te su mjere uključivale oduzimanje imovine, obilježavanje uočljivim oznakama (žuta traka sa židovskom zvijezdom), medijski antisemitizam te biološko uništenje.“¹⁶⁸

Opisan je i odnos ustaške vlasti prema srpskom stanovništvu:

“Oštre mjere provedene su i prema srpskom (pravoslavnom) stanovništvu. Srbi su od početka bili izloženi raznim mjerama pritisaka i šikaniranja. Zabranjena je uporaba ćirilice, ukinut je naziv srpsko – pravoslavna vjera (uveden je naziv grčko – istočna), a započelo se i s masovnim iseljavanjem Srba . . . Ustaški režim je represiju nad Srbima u NDH opravdavao nasiljima velikosrpskog režima u vrijeme Kraljevine Jugoslavije te izbijanjem četničke pobune. S druge strane, represija je bila uvjetovana i ustaškim opredjeljenjem za provođenjem politike nacionalne isključivosti, što je pogađalo upravo srpsko stanovništvo.“

i) Urota Lorković – Vokić

Autori opisuju povijesni kontekst koji je utjecao na Mladena Lorkovića i Antu Vokića u pokušaju očuvanja Nezavisne Države Hrvatske:

“Od svog nastanka Nezavisna država Hrvatska bila je čvrsto povezana s osovinskim silama . . . No, razvoj svjetskog sukoba te stanje na bojištima sve su jasnije ukazivali na neminovnost njemačkog poraza. Zato se dio visokih ustaških dužnosnika odlučio suprostaviti Pavelićevu stavu. Smatrali su da NDH ne bi smjela kraj rata dočekati na strani poražene Njemačke, nego bi rat trebala završiti u savezničkom taboru. Glavni nositelj takvih razmišljanja bio je ministar vanjskih

¹⁶⁷ Isto, str. 168.

¹⁶⁸ Isto, str. 167.

*poslova NDH Mladen Lorković. On je još u jesen 1943. – u vrijeme talijanske kapitulacije – tražio postizanje sporazuma s HSS-om. No, Pavelić nije pristao na traženja HSS-a te je prekinuo pregovore.*¹⁶⁹

Potom opisuju djelovanje Mladena Lorkovića i Ante Vokića 1944. godine te kako je završio njihov pokušaj očuvanja Nezavisne Države Hrvatske:

*“U ljeto 1944. Lorković je ponovno pokrenuo akciju pregovaranja s HSS-om. Ti su se pregovori odvijali uz znanje poglavnika Pavelića. Aktivnog pomagača Lorković je pronašao u Anti Vokiću, ministru oružanih snaga NDH. Oko Lorkovića i Vokića uskoro se okupio veći krug istomišljenika koji je uključivao neke istaknute dužnosnike HSS-a (August Košutić i dr.) te neke domobranske časnike. U izravnim pregovorima s Košutićem Lorković je napravio i konkretan plan akcije. Prema tom planu domobranske postrojbe (vjerne Vokiću) trebale su razoružati Nijemce i ustaše. Pavelić je trebao napustiti vladajući položaj, novu vladu trebao je oformiti HSS, a Saveznicima je trebalo uputiti poziv za iskrcavanje na istočnojadranskoj obali. Tu akciju, poznatu pod imenom puč Lorković – Vokić (iako do njega nikada nije došlo), prekinuo je poglavnik . . . Pavelić je smijenio Lorkovića i Vokića te ih, najprije, stavio u kućni pritvor. Uslijedila su uhićenja i drugih sudionika puča. Pred slom NDH, u proljeće 1945., Lorković, Vokić te istaknuti članovi HSS-a Ivanko Farolfi i Ljudevit Tomašić bili su ubijeni od strane ustaša.”*¹⁷⁰

j) Povijesni zemljovidi

Prvi povijesni zemljovid prikazuje podjelu Kraljevine Jugoslavije 1941. godine, ali i teritorij Nezavisne Države Hrvatske.¹⁷¹

Drugi povijesni zemljovid prikazuje upravnu podjelu Nezavisne Države Hrvatske.¹⁷²

Treći povijesni zemljovid prikazuje podjelu Nezavisne Države Hrvatske na njemačku i talijansku zonu.¹⁷³

k) Slikovni povijesni izvori

¹⁶⁹ Isto, str. 154.

¹⁷⁰ Isto.

¹⁷¹ Isto, str. 147.

¹⁷² Isto.

¹⁷³ Isto, str. 151.

Prvi slikovni povijesni izvor je crno-bijeli portret Ante Pavelića iz mladosti.¹⁷⁴ Opis fotografije je sljedeći:

“*Ante Pavelić (1889.-1959.), čelnik HSP-a, utemeljitelj i vođa ustaške organizacije.*“¹⁷⁵

Drugi slikovni povijesni izvor je fotografija susreta Ante Pavelića i Benita Mussolinija u proljeće 1941. godine.¹⁷⁶ Uz fotografiju se nalazi sljedeći opis:

“*Pavelić i Mussolini nakon sastanka 1941. godine.*“¹⁷⁷

Treći slikovni povijesni izvor je portret Ante Pavelića na naslovnici novina *Hrvatski narod*.¹⁷⁸

Četvrti slikovni povijesni izvor je crno-bijela fotografija ulaska njemačke vojske u Zagreb 1941. godine.¹⁷⁹ Opis fotografije je sljedeći:

“*Njemačka vojska ulazi u Zagreb u svibnju 1941. godine.*“¹⁸⁰

Peti slikovni povijesni izvor je crno-bijeli portret Ante Pavelića prilikom polaganja prisege.¹⁸¹ Opis fotografije je sljedeći:

“*Poglavnik NDH, Ante Pavelić polaže prisegu.*“¹⁸²

Šesti slikovni povijesni izvor je fotografija novčanice hrvatske kune iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske.¹⁸³ Na fotografiji je prikazana novčanica od petsto kuna, a opis fotografije je sljedeći:

“*Novčanica od 500 kuna iz vremena NDH.*“¹⁸⁴

Sedmi slikovni povijesni izvor je fotografija pripadnika vojnih postrojbi Nezavisne Države Hrvatske.¹⁸⁵ Opis fotografije je sljedeći:

¹⁷⁴ Isto, str. 106.

¹⁷⁵ Isto.

¹⁷⁶ Isto, str. 148.

¹⁷⁷ Isto.

¹⁷⁸ Isto, str. 149.

¹⁷⁹ Isto.

¹⁸⁰ Isto.

¹⁸¹ Isto, str. 150.

¹⁸² Isto.

¹⁸³ Isto, str. 153.

¹⁸⁴ Isto.

¹⁸⁵ Isto.

“Pripadnici vojnih postrojbi NDH.”¹⁸⁶

1) Pisani povijesni izvori

Prvi pisani povijesni izvor je naslovnica novina *Hrvatski narod*. Riječ je o naslovnici novina u kojima je objavljeno proglašenje Nezavisne Države Hrvatske.¹⁸⁷ Opis povijesnog izvora je sljedeći:

“Naslovna stranica novina *Hrvatski narod* koje su objavile proglašenje Nezavisne Države Hrvatske.”¹⁸⁸

Drugi pisani povijesni izvor je tekst ustaškog proglašenja o obvezi nošenja žute zvijezde za Židove.¹⁸⁹ Opis povijesnog izvora je sljedeći:

“Proglas ustaškog povjerenstva kako svi pripadnici židovskog naroda moraju nositi žutu zvijezdu kao oznaku svoje nacionalne pripadnosti.”¹⁹⁰

¹⁸⁶ Isto.

¹⁸⁷ Isto, str. 149.

¹⁸⁸ Isto.

¹⁸⁹ Isto, str. 168.

¹⁹⁰ Isto.

5.3. Kvantitativna analiza (tabelarni i grafički prikaz)

Tablica 1. Kvantitativna analiza spomena Nezavisne Države Hrvatske u udžbenicima povijesti

Naslov udžbenika	Autori udžbenika	Godina izdanja	Broj stranica udžbenika	Nastavne cjeline	Poglavlja	Broj stranica o NDH	Broj pisanih izvora
<i>Narodi u prostoru i vremenu 4</i>	Ivan Jelić, Radovan Vukadinović, Dušan Bilandžić	1977.	188	2	4	2,5	2
<i>Povijest 2: udžbenik za usmjereno obrazovanje</i>	Dušan Bilandžić, Ivan Jelić, Hrvoje Matković, Dragutin Pavličević, Nikša Staničić, Radovan Vukadinović	1990.	323	2	3	3	3
<i>Povijest 8: udžbenik za VIII. razred osnovne škole</i>	Hrvoje Matković	2000.	147	2	8	4,5	1
<i>Povijest 8: udžbenik za osmi razred osnovne škole</i>	Maja Brkljačić, Tihomir Ponoš, Dario Špelić	2000.	129	2	9	6,5	2
<i>Povijest 4: udžbenik povijesti za četvrti razred gimnazije</i>	Goran Miljan, Ivica Miškulin	2009.	266	2	7	13	2

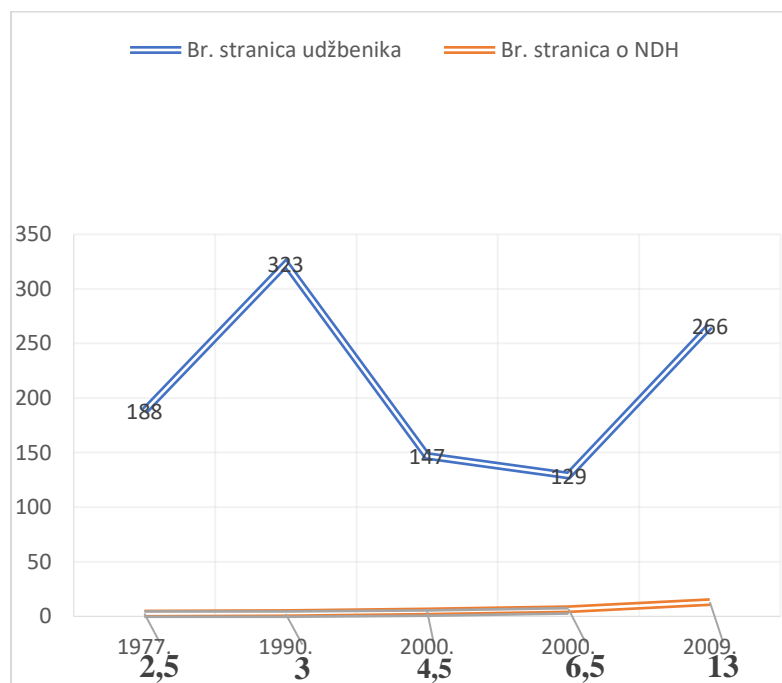
U Tablici 1. nalaze se podaci o analiziranim udžbenicima. Iz tablice iščitavamo podatke o naslovima, autorima i godini izdanja udžbenika. Iščitavamo i sveukupan broj stranica, ali i broj nastavnih cjelina i poglavlja u kojima se piše o temi Nezavisne Države Hrvatske. Naveden je i broj stranica koji se odnosi na temu Nezavisne Države Hrvatske te broj pisanih izvora u svakome od udžbenika.

S obzirom na godine objavljivanja dva udžbenika svrstavamo u skupinu socijalističkih udžbenika. Godine 1977. tiskan je udžbenik *Narodi u prostoru i vremenu 4*, a 1990. godine tiskan je udžbenik *Povijest 2: udžbenik za usmjereno obrazovanje*.

Udžbenici *Povijest: udžbenik za VIII. razred osnovne škole* te *Povijest 8: udžbenik za osmi razred osnovne škole* tiskani su 2000. godine i spadaju u treću generaciju udžbenika tiskanih u Republici Hrvatskoj.

Udžbenik *Povijest 4: udžbenik povijesti za četvrti razred gimnazije* tiskan je 2009. godine te također pripada trećoj generaciji hrvatskih udžbenika.

Ono što je zajedničko svim udžbenicima je činjenica da autori svih udžbenika o temi Nezavisne Države Hrvatske pišu u dvije nastavne cjeline. Nastavne cjeline se odnose na međuratno razdoblje i razdoblje Drugoga svjetskoga rata.

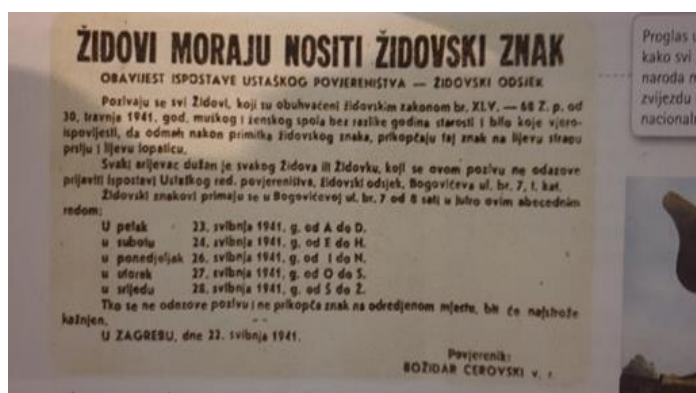
Grafikon 1. Grafički prikaz odnosa

broja stranica udžbenika s brojem stranica o NDH

U Grafikonu 1. grafički je prikazan odnos broja stranica udžbenika i broja stranica o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Promatrajući broj stranica udžbenika najviše stranica imaju srednjoškolski udžbenici povijesti. Udžbenik iz 1990. godine ima sveukupno 323 stranice, a udžbenik iz 2009. godine ima sveukupno 266 stranica. Kod osnovnoškolskih udžbenika najviše stranica ima

udžbenik tiskan 1977. godine (sveukupno 188 stranica), a udžbenici iz 2000. godine imaju 147 i 129 stranica. Iz analize broja stranica vidljivo je kako su socijalistički udžbenici imali više stranica u odnosu na suvremene udžbenike. U udžbeniku iz 1977. godine na najmanje je stranica (2,5 stranice) pisano o temi Nezavisne Države Hrvatske. Najviše stranica o temi Nezavisne Države Hrvatske je u udžbeniku iz 2009. godine (13 stranica). Vidljivo je kako je s vremenom došlo do povećanja broja stranica na kojima se nalazi sadržaj vezan uz temu Nezavisne Države Hrvatske. Riječ je o postepenom povećanju broja stranica, a on je sasvim sigurno povezan s povećanjem sadržaja o kojemu pišu autori pojedinih udžbenika.

U Tablici 1. vidljivo je kako se u svim udžbenicima nalaze pisani povijesni izvori. U tri udžbenika nalazi se isti pisani povijesni izvor, ali su autori udžbenika različito opisali taj izvor: a) Ustaška naredba protiv Židova¹⁹¹, b) Ustaški plakat kojim se objavljuje progon Židova¹⁹² i c) Proglas ustaškog povjerenstva kako svi pripadnici židovskog naroda moraju nositi žutu zvijezdu kao oznaku svoje nacionalne pripadnosti.¹⁹³ Pisani povijesni izvor odnosi se na Židove i njihovu obvezu nošenja židovskog znaka, a nalazi se u Prilogu 1.

Prilog 1.

Osim zakonske odredbe o obvezi nošenja židovskog znaka u udžbenicima se nalazi još pisanih povijesnih izvora. U udžbeniku iz 1977. godine nalaze se dva pisana povijesna izvora iz 1941. i 1942. godine. Riječ je o tzv. oglasima Ministarstva unutrašnjih poslova NDH u kojima vlasti donose obavijesti o strijeljanju antifašista i komunista. U udžbeniku iz 1990. godine nalaze se i

¹⁹¹ Bilandžić, D., et al (1990) *Povijest 2: udžbenik za usmjereno obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga, str. 221.

¹⁹² Matković, H. (2000) *Povijest 8: udžbenik za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga, str. 77.

¹⁹³ Miljan, G., Miškulin, I. (2009) *Povijest 4: udžbenik povijesti za četvrti razred gimnazije*. Zagreb: Profil, str. 168.

dva novinska članka. Jedan je članak iz *Katoličkog lista* koji sadrži tekst Pavelićeve zakonske odredbe o okolnostima odvođenja na prijeki sud, o odnosu prema Židovima, četničkoj i srpskoj vojsci te o odnosu prema pripadnicima različitih političkih grupacija. Drugi je članak iz novina *Hrvatski narod* i sadrži tekst o strijeljanju grupe komunista. U udžbeniku iz 2000. godine (Brkljačić, Ponoš, Špelić) pisani povijesni izvori su ulomak pisma Starčevićeve Stranke prava i ulomak iz knjige *Sjećanja*. Udžbenik iz 2009. godine sadrži i naslovnicu novina *Hrvatski narod*.

U Tablici 1. prikazan je i broj poglavlja u kojima se piše o temi Nezavisne Države Hrvatske. Najmanje poglavlja (3) nalazi se u udžbeniku koji je tiskan 1990. godine, a najviše poglavlja sadrži udžbenik iz 2000. godine (9). Uspoređujući socijalističke i suvremene udžbenike vidljivo je kako je s vremenom došlo do povećanja broja poglavlja.

Tablica 2. Prikaz poglavlja vezanih uz Nezavisnu Državu Hrvatsku u analiziranim udžbenicima

Tema	<i>Narodi u prostoru i vremenu 4 (1977.)</i>	<i>Povijest 2: udžbenik za usmjereno obrazovanje (1990.)</i>	<i>Povijest 8: udžbenik za VIII. razred osnovne škole (2000.)</i>	<i>Povijest 8: udžbenik za osmi razred osnovne škole (2000.)</i>	<i>Povijest 4: udžbenik povijesti za četvrti razred gimnazije (2009.)</i>
Hrvatska stranka prava	-	-	+	+	+
Osnivanje ustaškog pokreta	+	+	+	+	+
Nastanak N.D.H.	+	+	+	+	+
Organizacija vlasti	-	+	+	+	+
Gospodarstvo i kultura	-	-	+	+	+
Njemačko – talijanski utjecaj	+	+	+	+	+
Rasna politika	+	+	+	+	+
Urota Lorković - Vokić	-	-	-	+	+

U Tablici 2. prikazana je usporedna analiza poglavlja vezanih uz temu Nezavisne Države Hrvatske u analiziranim udžbenicima povijesti.

Analizom je utvrđeno kako se o međuratnom djelovanju Hrvatske stranke prava ne piše u udžbenicima koji su tiskani 1977. i 1990. godine. U udžbenicima koji su tiskani 2000. i 2009.

godine autori pišu i o međuratnom djelovanju Hrvatske stranke prava. Opisuju se reakcije na proglašenje Kraljevine SHS, ali i politički utjecaj stranke te promjene imena i vodstva.

U svim analiziranim udžbenicima opisano je osnivanje ustaškog pokreta. Opisuje se povijesni kontekst nastanka ustaškog pokreta, to jest razdoblje diktature kralja Aleksandra te djelovanje pravaša u emigraciji, o čemu svjedoče i naslovi poglavlja u udžbenicima: “*Buržoaskе stranke i diktatura*“ (1977.), “*Neograničena vlast kralja Aleksandra*“ (1990.), “*Hrvatska politika prema diktaturi*“ (2000.), “*Nastanak ustaškog pokreta*“ (2000.) i “*Ustaška organizacija i atentat na kralja Aleksandra*“ (2009.).

U svim analiziranim udžbenicima opisan je nastanak Nezavisne Države Hrvatske. Opisuju se okolnosti proglašenja (Travanjski rat 1941. godine) te sam čin proglašenja. Ipak, udžbenici tiskani 1977. i 1990. godine ne spominju ime osobe koja je proglasila Nezavisnu Državu Hrvatsku. Autori udžbenika iz 1990. godine navode kako je to učinila “*malobrojna grupa ustaša u Zagrebu*“ (1990.), dok autori udžbenika iz 1977. godine samo navode kako je Nezavisna Država Hrvatska stvorena.

U svim analiziranim udžbenicima opisuje se njemačko – talijanski utjecaj na ustašku vlast. Opisuje se njihov utjecaj prilikom proglašenja Nezavisne Države Hrvatske, kao i podjela na njemačku i talijansku zonu utjecaja na teritoriju Nezavisne Države Hrvatske. U udžbenicima koji su tiskani 2000. (Matković) i 2009. godine, autori opisuju talijanske pokušaje destabilizacije ustaške vlasti, s ciljem jačanja vlastitog utjecaja. Također, u udžbeniku iz 2009. godine uspoređeni su njemački i talijanski utjecaji na ustašku vlast. Autori navode kako je Njemačka težila učvršćivanju ustaške vlasti zbog vlastitih vojno – strateških planova.

O rasnoj politici pisali su autori svih udžbenika. Opisan je odnos prema pripadnicima drugih vjeroispovijesti i nacionalnosti (Židovima, Srbima), ali i prema političkim protivnicima ustaške vlasti. Usporedbom udžbenika može se uočiti razlika u naslovima poglavlja u kojima se opisuje odnos ustaških vlasti prema manjinskim skupinama: “*Krvava vladavina ustaša*“ (1977.), “*Teror okupatora i kvislinga*“ (1990.), “*Ustaški teror*“ (2000.), “*Ustaški režim*“ (2000.) te “*Politika rasne i nacionalne isključivosti*“ (2009.). Spominje se postojanje logora, a najčešće se spominje logor u Jasenovcu. U udžbenicima tiskanima 1977. i 1990. godine autori spominju *koncentracione logore*, a autori udžbenika iz 1990. godine su opisu rasne politike priložili i *definiciju genocida*. Autori

udžbenika iz 2000. godine (Brkljačić, Ponoš i Špelić) spominju *logore smrti*. U udžbeniku iz 2000. godine (Matković) spominje se osnivanje *koncentracijskih logora*.

O organizaciji vlasti pisano je u svim udžbenicima, osim u udžbeniku 1977. godine. Udžbenici tiskani od 2000. godine opisuju Pavelićevu ulogu u vlasti, kao i upravnu podjelu na župe.

Također, u udžbenicima koji su tiskani 1977. i 1990. godine ne spominje se gospodarski i kulturni život u razdoblju Nezavisne Države Hrvatske. U suvremenim hrvatskim udžbenicima autori opisuju kakva je bila gospodarska situacija te ističu kako je gospodarstvo bilo oslabljeno izvozom, ali i sukobima s komunistima. Spominje se i kulturna djelatnost, za koju se navodi kako je bila pod kontrolom ustaške vlasti.

O djelovanju Mladena Lorkovića i Ante Vokića piše se u dva analizirana udžbenika. Riječ je o udžbeniku iz 2000. godine (Brkljačić, Ponoš i Špelić) i udžbeniku iz 2009. godine. Ukratko se opisuje pokušaj očuvanja Nezavisne Države Hrvatske uspostavom kontakata sa savezničkom vojskom. Opisuju se potezi Mladena Lorkovića i Ante Vokića, ali i reakcija Ante Pavelića (udžbenik iz 2009. godine).

Slikovni materijal koji je prisutan u udžbenicima možemo podijeliti u tri skupine: fotografije, plakate i povijesne zemljovide. Korištenje slikovnog materijala u udžbenicima utječe na kvalitetu udžbenika u didaktičkom smislu. Naime, slikovni materijal u udžbenicima ima nekoliko funkcija. Može biti pomoćno sredstvo u tekstu, ali i pružati dodatne informacije. Također, može poticati na razmišljanje, ali jednako tako može i oprimjeriti tekst.¹⁹⁴

¹⁹⁴ Petrungaro, S. (2009) *Pisati povijest iznova: Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine*. Zagreb: Srednja Europa, str. 51.

Tablica 3. Kvantitativna analiza slikovnog materijala u udžbenicima povijesti

Godina izdanja	Fotografije	Plakati	Povijesni zemljovid
1977.	3	0	1
1990.	3	0	1
2000.	3	0	1
2000.	7	2	1
2009.	7	0	3

Kvantitativnom analizom prikazanom u Tablici 3. utvrđeno je koliko se fotografija, plakata i povijesnih zemljovida nalazi u udžbenicima povijesti.

Svim udžbenicima zajednički je povijesni zemljovid koji prikazuje podjelu teritorija Kraljevine Jugoslavije 1941. godine. Na tim povijesnim zemljovidima označena je i demarkacijska linija, kao i područje njemačke i talijanske zone utjecaja.

Udžbenik iz 1990. godine sadrži i povijesni zemljovid na kojemu su označeni logori i zatvori koji su postojali na teritoriju Jugoslavije između 1941. i 1945. godine.

Udžbenik iz 2009. godine ima i povijesni zemljovid na kojemu je prikazana upravna podjela Nezavisne Države Hrvatske na dvadeset i dvije župe. Navedeni udžbenik sadrži i povijesni zemljovid na kojemu je prikazana podjela Nezavisne Države Hrvatske na njemačku i talijanske interesne zone.

Udžbenici iz 1977. i 1990. godine sadrže fotografije ustaških zločina, to jest na tim su fotografijama prikazana smaknuća koja su počinili ustaše. Udžbenici tiskani 2000. godine sadrže slike logora. U udžbeniku iz 2000. godine (Brkljačić, Ponoš i Špelić) nalazi se fotografija bodljikave žice u logoru Aushchwitz, a u udžbeniku iz 2000. godine (Matković) nalazi se fotografija logora u Staroj Gradišci.

U tri suvremena udžbenika nalazi se fotografija novčanica iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske. Riječ je o udžbenicima iz 2000. i 2009. godine.

U udžbeniku iz 2000. (Brkljačić, Ponoš i Špelić) te u udžbeniku iz 2009. godine nalazi se fotografija ulaska njemačke vojske u Zagreb 1941. godine.

Jedini udžbenik koji ima plakate je udžbenik koji je objavljen 2000. godine (Brkljačić, Ponoš i Špelić). U njemu se nalaze dva plakata. Jedan plakat prikazuje skupinu ustaških vojnika, a drugi predstavlja propagandni poziv za pridruživanje partizanima. Također, taj udžbenik sadrži i fotografiju poštanske marke iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske.

Tablica 4. Kvantitativni prikaz fotografija Ante Pavelića u udžbenicima

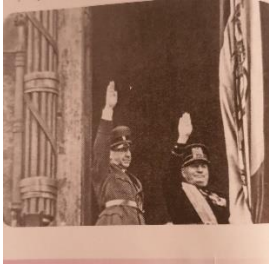
Godina izdanja	Portret Ante Pavelića	Fotografija susreta
1977.	0	1
1990.	0	1
2000.	1	0
2000.	0	1
2009.	3	1

U Tablici 4. brojčano je prikazano koliko fotografija prikazuje susrete Ante Pavelića, a koliko prikazuje njegov portret. U samo dva udžbenika nalaze se njegovi portreti. U udžbeniku iz 2000. godine (Matković) nalazi se jedan Pavelićev portret, a u udžbeniku iz 2009. godine nalaze se čak tri portreta Ante Pavelića. Usporedbom udžbenika uočena je i razlika u opisima fotografija koje prikazuju Pavelićeve susrete. U udžbeniku iz 1977. autori susret Adolfa Hitlera i Ante Pavelića opisuju kao “*ponizno rukovanje*“ od strane Pavelića (Prilog 2.).¹⁹⁵ Preostali udžbenici nude neutralne opise (susret). Fotografija u udžbeniku iz 1977. godine je jedina u analiziranim udžbenicima koja Antu Pavelića pokazuje u “neravnopravnom“ položaju u odnosu na drugu osobu. Naime, na ostalim fotografijama Pavelić je prikazan kako uspravno stoji (Prilozi 3., 4., 5.).

Prilog 2. “Ponizno rukovanje“ Ante Pavelića s Adolfom Hitlerom.

¹⁹⁵ Bilandžić, D., Jelić, I. i Vukadinović. R. (1977) *Narodi u prostoru i vremenu 4: udžbenik povijesti za VIII razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga, str. 56.

Prilog 3. Pavelićev susret s Benitom Mussolinijem 1941. godine.¹⁹⁶

Prilog 4. Pavelićev susret s Adolfom Hitlerom 1941. godine.¹⁹⁷

Prilog 5. Pavelićev susret s Alojzijem Stepincem.¹⁹⁸

6. Povijesni okvir: Nezavisna Država Hrvatska - historiografska interpretacija

Početakom 1941. godine njemačka je vojska pod svojom kontrolom imala veći dio europskog kontinenta. Kraljevina Jugoslavija nalazila se na geostrateški važnom položaju. Naime, nalazila se na putu koji bi Njemačku povezo sa Sredozemljem.¹⁹⁹ Osim geostrateške važnosti, Kraljevina Jugoslavija Njemačkoj je bila važna i zbog izvoza poljoprivrednih proizvoda. Stoga su prvi pokušaji njemačke diplomacije bili usmjereni na davanje određenih koncesija Kraljevini Jugoslaviji za pristupanje Trojnom paktu.²⁰⁰ Pristupanje Trojnom paktu potpisano je 25. ožujka 1941. godine u Beču.²⁰¹

Potpisivanje *protokola o pristupanju Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu* izazvalo je nezadovoljstvo dijela oficira Kraljevine Jugoslavije, predvođenih Dušanom Simovićem.²⁰² Dva dana nakon potpisivanja u Beču, 27. ožujka 1941. godine u Beogradu je izveden puč oficira, kojim je srušena vlada Cvetković-Maček i ukinuto namjesništvo.²⁰³ Prijestolonasljednik Petar Karađorđević proglašen je punoljetnim, a formirana je i vlada predvođena generalom Dušanom

¹⁹⁶ Miljan, G., Miškulin, I. (2009) *Povijest 4: udžbenik povijesti za četvrti razred gimnazije*. Zagreb: Profil, str. 148.

¹⁹⁷ Brkljačić, M., Ponoš, T., Špelić, D. (2000) *Povijest 8: udžbenik za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga, str. 67.

¹⁹⁸ Bilandžić, D., et al (1990) *Povijest 2: udžbenik za usmjereno obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga, str. 249.

¹⁹⁹ Goldstein, I. (2008) *Hrvatska 1918-2008*. Zagreb: EPH Novi Liber, str. 205.

²⁰⁰ Isto.

²⁰¹ Isto.

²⁰² Matković, H. (2002) *Povijest Nezavisne Države Hrvatske: Drugo, dopunjeno izdanje s koloriranim prilogom*. Zagreb: Naklada Pavičić, str. 53.

²⁰³ Isto, str. 54.

Simovićem.²⁰⁴ Uslijedila je i Hitlerova reakcija na puč u Beogradu – *Direktivom 25* “*naredio je vojni napad na Jugoslaviju i uništenje Jugoslavije kao države*“.²⁰⁵ Travanjski rat započeo je 6. travnja 1941. godine bez objave rata. Kralj Petar II. i beogradska vlada napustili su Kraljevinu Jugoslaviju 14. travnja 1941. godine, a 17. travnja 1941. jugoslavenska je vojska potpisala bezuvjetnu kapitulaciju.²⁰⁶

Do beogradskog puča u ožujku 1941. godine Njemačka se zalagala za očuvanje cjelovitosti Kraljevine Jugoslavije. Hrvoje Matković u knjizi “*Suvremena politička povijest Hrvatske*“ navodi kako je tu odluku podržavala i Italija te da je nakon atentata u Marseilleu bila usmjerena na ograničavanje djelovanja ustaške emigracije.²⁰⁷

Nakon vojnog puča, Hitler se odlučio za vojni napad na Jugoslaviju. Ubrzo je uslijedio sastanak Benita Mussolinija i Ante Pavelića. Hrvoje Matković navodi da je na tome sastanku Pavelić obaviješten o njemačkim i talijanskim namjerama. Također, Mussolini je Paveliću istaknuo kako će ustašama od strane Italije biti omogućeno preuzimanje vlasti u Hrvatskoj. To je bilo popraćeno talijanskim zahtjevom za rješavanje teritorijalnih pitanja na istočnojadranskoj obali.²⁰⁸ Nijemci su potporu željeli imati među utjecajnijim političkim opcijama u tadašnjoj Hrvatskoj. Nijemci su tako na čelu buduće države željeli Vladka Mačeka i Hrvatsku seljačku stranku. Međutim, Vladko Maček je taj prijedlog odbio. Nakon Mačekova odbijanja ponude uslijedila je uspostava veze s ustaškom skupinom u Hrvatskoj, predvođene Slavkom Kvaternikom.²⁰⁹

Uslijedile su pripreme za proglašenje nove hrvatske države. Iščekujući ulazak njemačke vojske u Zagreb Edmund Veesenmayer i Slavko Kvaternik su prilikom priprema za proglašenje nove države nastojali dobiti potporu Vladka Mačeka.²¹⁰ Naposljetku, Slavko Kvaternik je 10. travnja 1941. godine “*preko radio-postaje Zagreb pročitao proglas o uspostavi Nezavisne Države Hrvatske*“.²¹¹ Slavko Kvaternik je Nezavisnu Državu Hrvatsku proglasio u ime Ante Pavelića.

²⁰⁴ Goldstein, I., *nav. dj.*, str. 206.

²⁰⁵ Isto, str. 207.

²⁰⁶ Isto, str. 208.

²⁰⁷ Matković, H. (1999) *Suvremena politička povijest Hrvatske: III. dopunjeno izdanje*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova, str. 169.

²⁰⁸ Isto.

²⁰⁹ Isto, str. 170.

²¹⁰ Isto.

²¹¹ Isto.

Usljedilo je i čitanje izjave Vladka Mačeka kojom je hrvatski narod i pristaše Hrvatske seljačke stranke pozvao na suradnju s novom vlašću.²¹²

Opisujući okolnosti proglašenja Nezavisne Države Hrvatske i njemačko - talijanski utjecaj pri proglašenju, Hrvoje Matković ističe kako je isto proizašlo iz pregovora koji su se odvijali u Zagrebu. Matković navodi kako su u dogovorima oko proglašenja sudjelovali pripadnici ustaša koji nisu bili u emigraciji te njemački opunomoćenici.²¹³

Ante Pavelić je u trenutku proglašenja Nezavisne Države Hrvatske boravio u Italiji, a u Zagreb je stigao 15. travnja 1941. godine.²¹⁴ Usljedilo je imenovanje prve hrvatske državne vlade, što označava Pavelićevo formalno preuzimanje vlasti.²¹⁵

Ante Pavelić (poglavnik) nalazio se na čelu Nezavisne Države Hrvatske. U njegovim je rukama bila koncentrirana sva vlast, što je uključivalo donošenje odluka vezanih uz vanjsku i unutarnju politiku, imenovanja državnih dužnosnika te vrhovno zapovjedništvo oružanih snaga.²¹⁶ U upravnom smislu, država je bila podijeljena na dvadeset i dvije velike župe. Velike župe imale su stare povijesne nazive.²¹⁷

Ustaške vlasti potom su se posvetile reguliranju položaja Nezavisne Države Hrvatske u odnosu na druge države, što je uključivalo međunarodna priznanja i uspostavu diplomatskih odnosa te definiranje granica.²¹⁸ Hrvoje Matković u knjizi *Povijest Nezavisne Države Hrvatske: Drugo, dopunjeno izdanje s koloriranim prilogom* o međunarodnom priznanju i diplomatskim odnosima Nezavisne Države Hrvatske piše sljedeće:

“(...) Osim navedenih država NDH nije priznala ni jedna druga država. Sve države koje su je priznale bile su ili potpisnice Trojnog pakta ili Antikominternskog pakta (taj je pakt bio sklopljen 1940. protiv Komunističke internacionale, pa mu je pristupila i NDH). Radilo se, dakle, o

²¹² Isto.

²¹³ Isto.

²¹⁴ Isto.

²¹⁵ Isto, str. 171.

²¹⁶ Isto, str. 174.

²¹⁷ Isto.

²¹⁸ Matković, H. (2002) *Povijest Nezavisne Države Hrvatske: Drugo, dopunjeno izdanje s koloriranim prilogom*. Zagreb: Naklada Pavičić, str. 85.

*državama koje su bile vezane uz osovinske sile. S tim je državama NDH uspostavila i diplomatske odnose i u njihovim prijestolnicama otvorila svoja diplomatska predstavništva.*²¹⁹

Rješavanje graničnih pitanja posebno je bilo zahtjevno po pitanju razgraničenja s Italijom i Mađarskom.

Njemačko priznanje Nezavisne Države Hrvatske nije bilo popraćeno teritorijalnim zahtjevima, dok je talijansko priznanje bilo popraćeno zahtjevom koji je uključivao rješavanje pitanja istočnojadranske obale. Uslijedili su pregovori koji su završili potpisivanjem Rimskih sporazuma 18. svibnja 1941. godine kojima je Italiji pripao istočnojadranski dio hrvatske obale. Također, Nezavisna Država Hrvatska se obvezala da neće držati ratnu mornaricu niti podizati vojne objekte. Rimskim sporazumima definirani su i politički odnosi dviju država (Italija se navodi kao jamac političke neovisnosti, a Nezavisna Država Hrvatska se obvezala kako neće poduzimati vanjskopolitičke poteze koji bi narušavali definiran odnos).²²⁰ Kada je 1943. godine Italija kapitulirala, istočnojadranski teritoriji su uključeni u sastav Nezavisne Države Hrvatske.²²¹

Pitanje razgraničenja s Mađarskom javilo se zbog Međimurja, koje je bilo jednostrano pripojeno Mađarskoj odlukom mađarskog parlamenta u prosincu 1941. godine.²²²

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj proglašeni su rasni zakoni i donesen je niz raznih uredbi protiv različitih etničkih i vjerskih skupina te političkih neistomišljenika.²²³ Stradao je velik broj Srba, Židova i Roma, ali i političkih protivnika u ustaškim koncentracijskim logorima.²²⁴

Jedno od osnovnih obilježja postojanja Nezavisne Države Hrvatske odnosilo se na opstanak Nezavisne Države Hrvatske pod ustaškom vlašću i u povezanosti s Njemačkom.²²⁵ Kako je rat odmicao i kada je postajalo sve očitije kako će Njemačka biti poražena u ratu, u dijelu ustaškog vodstva bio je prisutan stav o očuvanju Nezavisne Države Hrvatske. Među glavnim zagovarateljima ideje o očuvanju Nezavisne Države Hrvatske neovisno o ishodu rata za Njemačku

²¹⁹ Isto, str. 70-71.

²²⁰ Matković, H. (1999) *Suvremena politička povijest Hrvatske: III. dopunjeno izdanje*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova, str. 172.

²²¹ Isto.

²²² Isto.

²²³ Matković, H. (2002) *nav.dj.*, str. 175, 180, 182, 186, 188.

²²⁴ Isto, str. 175.

²²⁵ Matković, H. (1999) *nav.dj.*, str. 200.

bili su Mladen Lorković (ministar unutarnjih poslova) i Ante Vokić (ministar oružanih snaga).²²⁶ Okupili su grupu istomišljenika te su stupili u pregovore s pojedinim članovima Hrvatske seljačke stranke. Njihov plan se odnosio na razoružanje njemačke vojske, Pavelićevo napuštanje funkcije poglavnika, sastavljanje nove vlade koja je trebala biti sastavljena od članova Hrvatske seljačke stranke i upućivanje poziva savezničkoj vojsci za iskrcavanje na jadranskoj obali.²²⁷ O svojim planovima su izvijestili i Antu Pavelića koji je o svemu izvijestio Nijemce te je na taj način plan Mladena Lorkovića i Ante Vokića bio onemogućen. Uslijedilo je njihovo smjenjivanje s ministarskih funkcija te uhićenje (uhićeni su i ostali koji su sudjelovali u pripremi plana).²²⁸

Tijekom 1945. godine uslijedilo je još nekoliko pokušaja spašavanja Nezavisne Države Hrvatske, ali neuspješno. Posljednji pokušaj bilo je upućivanje *Memoranduma ustaške vlade Anglo-Amerikancima*.²²⁹ Memorandum su potpisali svi ustaški ministri, a u njemu je istaknuta težnja za očuvanjem Nezavisne Države Hrvatske. Naglašeno je kako Nezavisna Država Hrvatska nije borac za fašističku ideologiju već je riječ o vođenju hrvatskog nacionalnog obrambenog rata. Odgovor na Memorandum nije stigao.²³⁰ Pavelić i članovi vlade napustili su Zagreb 6. svibnja 1945. godine.²³¹

²²⁶ Isto.

²²⁷ Isto, str. 201.

²²⁸ Isto, str. 202.

²²⁹ Isto, str. 206.

²³⁰ Isto.

²³¹ Isto.

7. Zaključak

Kvalitativnom i kvantitativnom analizom udžbenika povijesti za osnovne i srednje škole utvrđeno je kako autori udžbenika na različite načine pristupaju temi Nezavisne Države Hrvatske. Različitost u pristupu i šutnja o pojedinim temama iz razdoblja Nezavisne Države Hrvatske povezana je i s političkim strukturama koje se nalaze na vlasti u trenutku izdavanja udžbenika.

U udžbenicima iz socijalističkog razdoblja vidljivo je kako autori temi Nezavisne Države Hrvatske posvećuju manji broj stranica. Nezavisna Država Hrvatska opisana je kao kvislinška tvorevina te se njen gospodarski i kulturni život uopće ne spominje u tim udžbenicima. Naglašavaju se zločini počinjeni od strane ustaša, kao i povezanost ustaškog režima s nacističkom Njemačkom i fašističkom Italijom.

Uvođenjem usporednih udžbenika 2000. godine autori više prostora posvećuju temi Nezavisne Države Hrvatske. Autori počinju pisati o gospodarstvu i kulturi, ali i o međuratnom djelovanju Hrvatske stranke prava te uroti Mladena Lorkovića i Ante Vokića. Na taj način je učenicima prikazana šira slika teme Nezavisne Države Hrvatske čime se postiže veća objektivnost u poučavanju.

Udžbenik iz 2009. godine najopsežniji je među analiziranim udžbenicima povijesti. Povećan je broj stranica na kojima je prikazana tema Nezavisne Države Hrvatske, što je rezultiralo povećanjem broja povijesnih izvora i povijesnih zemljovida u prikazu teme. To upućuje na zaključak kako autori teže sveobuhvatnijem p(r)oučavanju hrvatske povijesti.

Korištenjem povijesnih zemljovida, ali i pisanih i slikovnih povijesnih izvora učenici razvijaju i vlastite sposobnosti kritičkog promišljanja o pojedinim povijesnim događajima. Udžbenici povijesti mnogima su jedina povijesna knjiga koju pročitaju i isti jako utječu na formiranje stavova i mišljenja pojedinaca. Stoga smatram važnim istraživati na koji način se učenicima prezentira nastavni sadržaj zbog postizanja cilja nastave povijesti u demokratskom društvu: razvoja kritičkog mišljenja, postizanja viših razina znanja, usvajanja vještina, poučavanja o toleranciji, osude ratnih zločina i totalitarnih režima.

8. Popis literature

8.1. Popis udžbenika

Bilandžić, D., Jelić, I. i Vukadinović. R. (1977) *Narodi u prostoru i vremenu 4: udžbenik povijesti za VIII razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.

Bilandžić, D., et al (1990) *Povijest 2: udžbenik za usmjereno obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga.

Brkljačić, M., Ponoš, T., Špelić, D. (2000) *Povijest 8: udžbenik za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.

Matković, H. (2000) *Povijest 8: udžbenik za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.

Miljan, G., Miškulin, I. (2009) *Povijest 4: udžbenik povijesti za četvrti razred gimnazije*. Zagreb: Profil.

8.2. Popis literature

Anić, V. (2007) *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.

Agičić, D. (2015) *Nastava povijesti u Hrvatskoj*. U: Agičić, D., ur. *Hrvatska Klio II: O nastavi i udžbenicima povijesti*. Zagreb: Srednja Europa.

Goldstein, I. (2008) *Hrvatska 1918-2008*. Zagreb: EPH Novi Liber.

Koren, S. i Najbar-Agičić, M. (2007). *Europska iskustva i nastava povijesti u obveznom obrazovanju. Povijest u nastavi*, V (10 (2)), 117-174.

Kurikulum nastavnog predmeta Povijest za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj. Preuzeto sa https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_03_27_557.html, 21. rujna 2020. godine.

Matković, H. (1999) *Suvremena politička povijest Hrvatske: III. dopunjeno izdanje*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova.

Matković, H. (2002) *Povijest Nezavisne Države Hrvatske: Drugo, dopunjeno izdanje s koloriranim prilogom*. Zagreb: Naklada Pavičić.

Petrungaro, S. (2009) *Pisati povijest iznova: Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine*. Zagreb: Srednja Europa.

Poljak, V. (1980) *Didaktičko oblikovanje udžbenika i priručnika*. Zagreb: Školska knjiga.

8.3. Popis priloga i tablica

Prilog 1. (str. 48).

Prilog 2. Ponizno rukovanje“ Ante Pavelića s Adolfom Hitlerom (str. 54).

Prilog 3. Pavelićev susret s Benitom Mussolinijem 1941. godine (str. 54).

Prilog 4. Pavelićev susret s Adolfom Hitlerom 1941. godine (str. 54).

Prilog 5. Pavelićev susret s Alojzijem Stepincem (str. 54).

Grafikon 1. Grafički prikaz odnosa broja stranica udžbenika s brojem stranica o NDH

(str. 48)

Tablica 1. Tablica 1. Kvantitativna analiza spomena Nezavisne Države Hrvatske u udžbenicima povijesti

(str. 47).

Tablica 2. Prikaz poglavlja vezanih uz Nezavisnu Državu Hrvatsku u analiziranim udžbenicima (str. 50).

Tablica 3. Kvantitativna analiza slikovnog materijala u udžbenicima povijesti

(str. 53).

Tablica 4. Kvantitativni prikaz fotografija Ante Pavelića u udžbenicima (str. 54).